

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗ

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

(1740 — 1826)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ : ΑΓΓ. ΑΘ. ΚΛΕΙΣΙΟΥΝΗ Ν. ΜΕΤΑΞΑ 29
1939

938.4932

ΔΗΜ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΔΗΜΟΣ Ι. Π. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΔΗΜΟΤΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΡΟΠΟΣ ΑΠΟΚΤΗΣΗΣ :

Προσφορά

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ : 19-6-87

Α. Ε. 4243

Α. Τ. 938.4932 ΔΗΜ

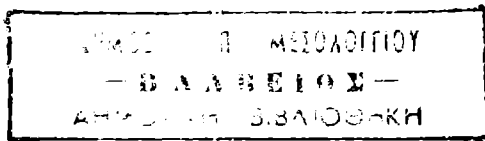
Αριθ 1006

Επιτομή Βιβλίου Διεύθυνσης
Προσφορά του κ. Δτ Δτ
Γραμμή κ. 6 39

Κ. Δτ Δτ
Κ. Δτ Δτ

ΜΕΛΕΤΗ
ΤΟΥ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟΥ
ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1930—1931

Α. Γ. 4223
1

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗ

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

(1740 — 1826)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ : ΑΓΓ. ΑΘ. ΚΛΕΙΣΙΟΥΝΗ Ν. ΜΕΤΑΞΑ 29

1939

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΠΕΦΙΛΗΜΕΝΟΥΣ

ΓΟΝΕΙΣ ΜΟΥ

ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ

.

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- Ἀνδρεάδου Α.— Δημοσία Οἰκονομία (1821-1893).
- Ἀνδρεάδου Α.— Ἱστορία Ἐθνικῶν Δανείων.
- Andréadés A.— L'administration financière de la Grèce sous la domination Turque ἐν Revue des Études grecques (ἔτος 1919 Νο 102).
- Ἀντωνιάδου Α.— Μεσολογγιάς (1876).
- Ἀραβαντινοῦ Σ.— Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.
- Ἀρχεῖον Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας.
- Ἀρχεῖον Δ. Ῥώμα.
- Ἀσπρέα.— Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Ν. Ἑλλάδος.
- Atchley S.— Βίος καὶ δρᾶσις τοῦ Βύρωνος ἐν Ἑλλάδι.
- Atchley S.— Ἄρθρον ἐν Μεγ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ (ἔκδ. Μακρῆ) «Περὶ Βύρωνος».
- Bartholdy M.— Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (μετ. Βλάχου).
- Βλαχογιάννη Γιάννη.— Τὰ πρῶτα Ταχυδρομεῖα (1821-1827).
- Βυζαντίου Α.— Ἱστορία τακτικοῦ στρατοῦ.
- Γούδα Α.— Βίοι παράλληλοι, τόμ. 6ος.
- Darstellung.— Geschichtliche Darstellung der Belagerung der griechischen Stadt und Festung Missolonghi unter den Türk (1827).
- Δραγούμη Ν.— Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις.
- Ἑλληνομνήμων (Νέος), Περιοδ. τόμ. Η' (1911).
- Fabre A.— Histoire du siège de Missolonghi (μετ. Μ. Ζορμπᾶ).
- Ζωγράφου Δ.— Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γεωργίας (1821-1832).

- Gamba P.— Relation de l'expédition de lord Byron (μετ. εἰς Γαλλικὴν ὑπὸ J. Parisot).
- Κοκκίνου Δ.— Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις.
- Κολυβά Ν.— Ἱστορικὸν σημεῖωμα ἐπὶ τῆς νομοθεσίας τῶν Ἐθνικῶν κτημάτων κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν.
- Κοντογιάννη Π.— Οἱ Ἕλληνες (1768-1774).
- Κριεζῆ Α.— Περὶ τῶν Οἰκονομικῶν τῆς Ὑδρας.
- Κωνσταντινίδου Γ.— Τὸ Κάρλελι καὶ ἡ φορολογία του. (Περιοδ. Ἀρμονία, τεύχ. 8ον).
- Μακρῆ Ν.— Πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. (Χειρόγραφον ἐν τῇ Ἐθν. Βιβλιοθήκῃ).
- Μάμουκα.— Συλλογὴ Νόμων καὶ Ψηφισμάτων κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν (τόμ. 1-16).
- Maurer G.— Das Griechische Volk.
- Mayer.— Ἑλληνικὰ Χρονικὰ (Ἐφημερίς).
- Mayer.— Πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου (1825-1826).
- Μαρούλη Ὁδ.— Τελευταία Πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου.
- Μεταξᾶ Κ.— Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.
- Μίχου Ἀρτ.— Ἀπομνημονεύματα τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου (1825-1826).
- Μίλλερ Οὐίλλιαμ.— Ἡ Τουρκία καταρρέουσα (μετ. Λάμπρου Σ.).
- Ozaneaux G.— Le dernier jour de Missolonghi.
- Παπαρηγοπούλου Κ.— Ἑλληνικὴ Ἱστορία.
- Prokesch - Osten.— Ἱστορία τῆς Ἐπαναστάσεως (μετ. Π. Καρολίδου).
- Rouqueville.— Voyage de la Grèce (τόμ. 1-6) Deuxième édition. Paris.
- Rouqueville.— Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (μ. Ζύγουρα).

Rouqueville.— Histoire de la Grèce (1740-1824) τόμ. 1-6.

✓ Ραζή-Κότσινα Ι.— Συμβολή εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν πολιορκουμένων καὶ τῆς ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου.

Raybaud M.— Memoires sur la Grèce.

Σάθα Κ.— Τουρκοκρατημένη Ἑλλάς.

Σάθα Κ.— Ἄρθρον εἰς «Οἰκονομικὴν Ἐπιθεώρησιν» Οἰκονόμου τόμ. 6ος ἔτος 6ον φύλλ. 71ον.

Γ Σπληδιάδου Ν.— Ἀπομνημονεύματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

— Σπυρομίλιου.— Ἀπομνημονεύματα τῆς δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου.

— Στασινοπούλου Κ.— Μεσολόγγιον.

— Στασινοπούλου Κ.— Μεσολογγίται.

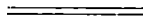
Τσαγγάρη Σ.— Συμβολή εἰς τὴν Δημοσιονομικὴν ἱστορίαν τῆς Ἐπαναστάσεως.

✓ Τριζούπη Σ.— Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Utriquhart D.— La Turquie ses ressources (μ. εἰς τὴν Γαλλικὴν ὑπὸ Raymond).

Φιλήμονος Ζ.— Ἱστορικὸν δοκίμιον.

Χέρσβεργ Γ.— Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (μ. Π. Καρολίδου).

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἔρευνα τῆς Δημοσιονομικῆς καὶ γενικώτερον τῆς Οἰκονομικῆς καταστάσεως Ἑλληνικῆς πόλεως κατὰ τε τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον αὐτῆς (1) καὶ τὴν ἐπαναστατικὴν τοιαύτην, παρουσιάζει ὄχι ὀλίγας δυσκολίας. Εἶναι γεγονὸς ἀναμφισβήτητον ὅτι αἱ δυσκολίαι αὗται μειοῦνται, ἐφ' ὅσον ἡ ἔρευνα ἀφορᾷ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον καὶ τοῦτο, διότι αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις μὴ διατελοῦσαι εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν ἐπέδιδοντο εἰς τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης, ἢ δ' ἐπίδοσις αὕτη συνδυαζομένη καὶ μὲ τὸ ἐμπορικὸν δαιμόνιον τοῦ Ἑλληνος, παρεῖχεν καὶ παρέχει ἡμῖν καὶ νῦν περισσότερον ὑλικὸν σχετικὸν μὲ τὴν μελέτην ζητημάτων δημοσιονομικῆς καὶ οἰκονομικῆς φύσεως. Οὐχ' ἦττον ὅμως δὲν δύναται τις νὰ θεωρήσῃ καὶ διὰ τὴν προεπαναστατικὴν ἔστω περίοδον τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα ὡς ἀπόλυτα καὶ τοῦτο διότι ἡ σχετικὴ εὐκολία περὶ τὴν συγκέντρωσιν τῶν ὡς ἄνω πληροφοριῶν, ὑφίσταται κυρίως μόνον ὅταν αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἐτέλουν ὑπὸ τὴν Ἑνετικὴν κυριαρχίαν, τὴν ὁποίαν ὡς γνωστὸν κατὰ διάφορον χρόνον δι' ἐκάστην πόλιν διεδέχθη ἡ Τουρκικὴ ἢ ὅταν ἡ Ἑνετία εἶχεν ἰδρύσῃ ἴδια προξενεῖα εἰς Ἑλληνικοὺς λιμένας τελούντας ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν.

1) Δηλαδή τὴν πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 τοιαύτην ἣτις οὐχ' ἦττον ἐν τῇ προκειμένῃ μελέτῃ ἀφορᾷ μόνον τὸν ἀπὸ τοῦ 1740 καὶ ἐντεῦθεν χρόνον.

Ἡ Ἐνετία ἀποτελοῦσα τὸ μεγαλύτερον ναυτικὸν καὶ ἐμπορικὸν κράτος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τοῦ ὁποῦ ο Ἐμπορικὸς στόλος διέσχιζε τὰς σπουδαιοτέρας θαλάσσας, ἠναγκάζετο ὡς ἐλέχθη τούτου ἕνεκεν εἰς τοὺς διαφόρους Ἑλληνικοὺς λιμένας νὰ ἰδρῦη προξενεῖα, οἱ Πρόξενοι τῶν ὁποίων διὰ συχνοτάτων καὶ λεπτομερεστάτων ἅμα ἐκθέσεων, ἐξ ὧν αἱ πλεῖστοι διεσώθησαν, παρῆχον ἀνάγλυφον τὴν εἰκόνα τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως τοῦ ὑπ' αὐτῶν προξενείου καὶ συνεπῶς καὶ τῆς γενικωτέρας οἰκονομικῆς καταστάσεως τοῦ λιμένος.

Ἐννοεῖται ὅτι τὴν τακτικὴν ταύτην τῶν Ἐνετῶν προξένων δὲν ἠκολούθησαν καὶ οἱ Τοῦρκοι Τελῶναι, οἱ ὅποιοι οὐ μόνον δὲν ἀπέστελλον ἐκθέσεις περὶ τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν τελωνείων των ἐξ ὧν θὰ ἠδύνατό τις ν' ἀντιλήσῃ σχετικᾶς πληροφορίας, ἀλλὰ καὶ προέβαινον καὶ εἰς φορολογίας οὐχὶ βάσει γενικῶς καθωρισμένης κλίμακος, ἀλλὰ κατ' ἰδίαν προαίρεσιν (²) ὧν πάντων ἕνεκεν προφανῆς καθίσταται ἡ δυσκολία περὶ τὴν συγκέντρωσιν τῶν ἀνωτέρω πληροφοριῶν.

Ἐὰν δὲ τοιαῦταί τινες ὑφίστανται δυσκολίαι περὶ τὴν ἔρευναν τῆς δημοσιονομικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἐν γένει καταστάσεως Ἑλληνικῆς πόλεως κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον, αἱ δυσκολίαι αὗται ἀπείρως μεγεθύνονται κατὰ τὴν σχετικὴν ἔρευναν τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου. Ὁ πόλεμος ἰδίως, ὅταν γίνεται ὑπὸ τὴν μορφήν ἐπαναστάσεως ὑποδούλου λαοῦ, ἐκτὸς τῆς γενικῆς ἀναστατώσεως τὴν ὁποίαν ἐπιφέρει, φέρει καὶ οἰκονομικὴν καὶ δημοσιονομικὴν τοιαύ-

2) Δ. Ζωγράφου σελ. 86.

την, ἂν δὲ εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ δημοσιονομικὴν ἀναστάτῳσιν, τὴν ὁποῖαν ἐπέφερον ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821 προσθέσωμεν ἄφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἔλλειψιν τάξεως καὶ εὐρυθμίας περὶ τὴν Ἑλληνικὴν δημοσίαν οἰκονομίαν, τὴν ὁποῖαν ἠδυνάτουσαν νὰ εἰσαγάγουν αἱ «ἀλληλοδιαδεχόμεναι ὀλιγοκαιρικαὶ κυβερνήσεις» κατὰ τὸν Γ. Λασσάνην³⁾ ὡς καὶ τὴν ἔλλειψιν ἢ πλημμελεῖ τήρησιν τῶν σχετικῶν βιβλίων, λογαριασμῶν καὶ ἐν γένει σχετικῶν ἐγγράφων, (·) ἄφ' ἑτέρου δὲ καὶ τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἱστορικοὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἔκθαμβοι πρὸ τῶν κατορθωμάτων τῶν Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν ταῦτα πρὸ παντός περιέγραψον δίδοντες ἐλαχίστας τινὰς δημοσιονομικὰς πληροφορίας, εἶναι πλεόν προφανῆς ἡ αἰτία τῶν δυσκολιῶν τὰς ὁποίας συναντᾷ ὁ μελετῶν τὴν δημοσιονομικὴν καὶ οἰκονομικὴν κατάστασιν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κατὰ τὴν Ἐπαναστατικὴν περίοδον.

Τὰς δυσκολίας δ' ὅθεν ταύτας λαμβάνων πᾶς τις ὑπ' ὄψιν θὰ κρίνῃ ἐπεικῶς τὴν κατωτέρω δημοσιευομένην μελέτην περὶ τῶν «Οἰκονομικῶν τοῦ Μεσολογγίου (1740—1826)» τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον **αὕτη παραδίδεται εἰς τὴν δημοσιότητα ὡς ὑπεβλήθη εἰς τὸ φροντιστήριον τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ Α. Ἀνδρεάδου κατὰ τὸ Πανεπιστημιακὸν ἔτος 1930—1931**, ἀναθεωρηθεῖσα νῦν μόνον ὡς πρὸς τινὰ ὀλίγα σημεῖα, ποιήσαντος τοῦ ἐν λόγῳ καθηγητοῦ εὐφημον μνεῖαν τῆς παρουσίας μελέτης τότε.

3) Ἐν ἐκθέσει τῶν ἱσολογισμῶν τῶν ἐτῶν 1833—1835 σχετικῶς ἰδ. Α. Ἀνδρεάδην Δημ. Οἰκονομία (1821—1893) σελ. 3 κ. ἐπ.

4) Α. Ἀνδρεάδου. Δημ. Οἰκονομία ἐνθ. ἀνωτ. καὶ δὴ σημ. 3.

Κατωτέρω ἀφ' οὗ δοθῶσιν τοπωνυμικαὶ καὶ ἱστορικαὶ τινες πληροφορίες περὶ τοῦ Μεσολογγίου ἀπαραίτητοι ἰδίως διὰ τὴν δικαιολογίαν τοῦ χρονικοῦ ὁρίου ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἄρχεται ἡ παρούσα ἔρευνα, θὰ ἐξετασθῇ κεχωρισμένως ἡ οἰκονομικὴ καὶ δημοσιονομικὴ κατάστασις αὐτοῦ κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν (1740—1820) καὶ ἐπαναστατικὴν περίοδον (1821—1826).

Ἀθῆναι Μάϊος 1939.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΝ

Τὸ Μεσολόγγιον κεῖται σήμερον εἰς τὰ δυτικά παρὰ-
λια τῆς Αἰτωλίας περίπου πλησίον τῶν ἔρειπίων τῆς πα-
λαιᾶς πόλεως Καλυδῶνος. Πότε τὸ πρῶτον συνφικίσθη
τὸ Μεσολόγγιον δὲν δύναται ἐπακριβῶς νὰ προσδιορισθῇ
ὅπως ἄλλως τε συμβαίνει μὲ τὰς πλείστας τῶν νεωτέρων
Ἑλληνικῶν πόλεων. Τὸ πρῶτον ἡ ὀνομασία Μεσολόγγιον
ἀποδίδεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας μᾶλλον εἰς τὸν περὶ τὸν
Ἅγιον Σώστην συνοικισμὸν ἢ εἰς τὸν χῶρον, τὸν ὁποῖον
καταλαμβάνει ἡ σημερινὴ πόλις. (5) Οὕτω ὁ ἱστορικὸς
Paolo Paruta περιγράφων τὴν κατὰ τὸ 1571 συντελε-
σθεῖσαν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου ἀναφέρει ὅτι ἡ ναυα-
ρχὸς Ἰωάννου τοῦ Αὐστριακοῦ διέκρινε τὸν Τουρκικὸν
στόλον «ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο τῶν ἰχθυότροφείων τὰ ὁποῖα
οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουσι Μεσολόγγι». (6) Τὸ ὅτι δὲ κατὰ
τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν ὑπῆρχε πόλις καλουμένη Μεσο-
λόγγιον συνάγεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ κατὰ τὸ 1573 ἐκδο-
θεὶς ἐν Ἑνετίᾳ ὑπὸ τοῦ ἐκ Πάργης Τάγκα πρῶτος Ἑλ-
ληνικὸς λιμενοδείκτης, ὅστις περιελάμβανε μετὰ περισ-
σῆς ἀκριβείας ὄλους τοὺς λιμένας καὶ τοὺς ὄρμους καὶ ὁ
ὁποῖος ἐχρησίμευσεν ἐπὶ τριακόσια ἔτη ὡς ὁ μόνος ὁδη-
γὸς τῶν ἡμετέρων ναυτικῶν, περιγράφων τὰς ἀκτὰς καὶ

5) Κ. Σάθα εἰς Οἶκον. Ἐπιθεώρησιν σελ. 492.

6) Ἐπίσης καὶ ὁ Κ. Στασινόπουλος ἀναφέρει εἰς τὸ βι-
βλίον του «Μεσολόγγιον» σελ. 68 ὅτι ἀνευρέθησαν συμβόλαια
συναχθέντα κατὰ τὸ 1545 καὶ 1572 ἐν Μεσολογγίῳ.

τοὺς λιμένας τῆς Αἰτωλίας, οὐδόλως μνημονεῖ τὸ Μεσολόγγιον ὡς πόλιν, γεγονός δ' ὕπερ ἐπαναλαμβάνεται καὶ ὅταν κατὰ τὸ 1641 ἐπανεξεδόθη οὗτος ὑποστάς ἐν τῷ μεταξὺ ἀρκετὰς τροποποιήσεις. Ὁρθότερον δ' ὅθεν εἶναι νὰ παραδεχθῆ τις ὅτι ἡ νῦν τοῦ Μεσολογγίου πόλις συνωκίσθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος, τοσοῦτον μᾶλλον κατ' ὄσον ἡ γνώμη αὕτη ἐνισχύεται ἔτι ἐκ τῶν μαρτυριῶν δύο ἱστορικῶν τὸ μὲν τῆς τοῦ Garzoni ὅστις ἀναφέρει ταύτην ἐν ἔτει 1584 (7) τὸ δὲ τῆς τοῦ Rouquenville (8) ὅστις ἀναφέρει ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐκδιώξαντες τοὺς Ἑνετοὺς κατὰ τὸ 1715 ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα κατέστρεψαν τὸ Μεσολόγγιον. Πάντως τὸ Μεσολόγγιον ἐμφανίζεται κατὰ τοὺς πρώτους τῆς ἰδρύσεώς του χρόνους ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας ἐκ τῆς ὁποίας κατ' ἀκολουθίαν τῆς μεταξὺ τοῦ Σουλτάνου Μουσταφᾶ καὶ τῆς τελευταίας συναφθείσης συνθήκης τοῦ 1700, περιήλθεν εἰς τὴν Τουρκίαν.

Τὸ Μεσολόγγιον καθὼς καὶ ὅλον τὸ σανζάκιον τοῦ Κάρλελι (9) ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὑπήγετο ὑπὸ τὸν Πασᾶν τῆς Εὐβοίας. Τὸ σανζάκιον εἶχε πρωτεύουσαν κατ' ἀρχὰς μὲν τὸν Ἀετόν, μετέπειτα δὲ τὸ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἰδρυθὲν Βραχῶρι (Ἀγρίνιον) εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ἤδρευεν ὁ πολιτικὸς αὐτοῦ διοικητὴς Μουσελίμης. (10) Κατὰ τὸ 1804 ὁ Ἀλῆ Πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων ἀφῆρσε τὸ σανζάκιον

7) Ἐν *Istoria della Republica di Venezia in tempo della sacra Lega* τομ. 1ος σελ. 77 ἰδὲ Κ. Σάθας ἔνθ. ἀν. σελ. 495.

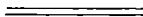
8) *Voyage de la Grèce* τομ. 3ος σελ. 532.

9) Ὀνομάζετο οὕτως πιθανῶς ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ τελευταίου Φράγκου ἡγεμόνος του Καρόλου.

10) Ὁ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην Μουσελίμης ἐκαλεῖτο Ἀλαήμπεης τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου φέρει καὶ γέφυρά τις παρὰ τὸ Ἀγρίνιον. Κ. Σάθας ἔνθα ἀν. σ. 495.

τοῦ Κάρλελι ἀπὸ τὸ πασαλίκι τῆς Εὐβοίας καὶ τὸ προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του ἀπὸ τὸ ὁποῖον καὶ ἀφηρέθη ὑπὸ τοῦ σουλτανικοῦ στρατοῦ τὸ 1820. (11)

Περὶ τοῦ πόθεν τὸ Μεσολόγγιον ἔλαβεν τὴν τοιαύτην ὀνομασίαν του δύο κυρίως ἐκδοχαὶ ὑπάρχουσιν. Κατὰ μὲν τὴν μίαν ὑποστηριζομένην ὑπὸ τοῦ Leake (12) διότι τοῦτο κεῖται ἐν μέσῳ λόγγου (δάσους) ὡς δάσος δὲ θεωρεῖ ὁ Σάθας τὸν παρὰ τὴν ἀβαθῆ λιμνοθάλασσαν καλαμῶνα, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἄλλως τε κατὰ μαρτυρίαν τοῦ Rouqueville (13) φαίνεται ὅτι ἔλαβεν τὴν ὀνομασίαν του καὶ ἕτερον Μεσολόγγιον κείμενον εἰς τὴν μεταξὺ τῶν Λεχαιῶν καὶ τοῦ Λάλα χώραν (14), κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν τὴν καὶ κρατοῦσαν, διότι οἱ πρῶτοι οἰκισταὶ τοῦ Μεσολογγίου ἀποτελούμενοι ἀπὸ Δαλματοῦς πειρατὰς ὀρμωμένους ἐκ τοῦ μυχοῦ τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου, ἐρωτώμενοι ποῦ κατοικοῦσιν ἀπῆντουν *in messo-laghi* (ἴητοι ἐν μέσῳ λίμνης) ἐκ παραφθορᾶς τῆς ὁποίας φράσεως προῆλθεν ἡ σημερινὴ ὀνομασία τῆς πόλεως Μεσολόγγιον.

11) Π. Κοντογιάννη, ἔνθα ἀν. σ. 374—348.

12) *Travels in the Morea* τομ. 2ος σελ. 163.

13) *Voyage de la Grèce* τομ. 5ος σελ. 380. Ἐνθα nous avions de la côté le village et la fontaine Messalonghi.

14) Κ. Σάθας ἔνθα ἀν. σελ. 492.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ
(1740 – 1820)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΚΑΙ ΝΑΥΤΙΛΙΑ

Ι. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ—ΤΟ ΕΝ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΩΙ ΕΝΕΤΙΚΟΝ ΥΠΟΠΡΟΞΕΝΕΙΟΝ

Οἱ τὸ Μεσολόγγιον οἰκοῦντες ἀνάκαθεν ἠσχολοῦντο μὲ τὴν ναυτιλίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἀλιεῖαν παρὰ μὲ τὴν γεωργίαν, καίτοι καὶ εἰς αὐτὴν ἐπιδιδόμενοι μετὰ τῆς αὐτῆς ζέσεως μεθ' ἧς περιέβαλον καὶ τὰς μὲ τὴν θάλασσαν ἀσχολίας των, πολλὰ θὰ εἶχον νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς ἐφόρου γῆς, ἣν κατώκησαν. ἼΙ πρὸς τὴν θάλασσαν ὅμως καὶ τὸ ἐμπόριον ἀγάπη τῶν Μεσολογγιτῶν ἐπέτρεψαν εἰς αὐτοὺς τῇ συνδρομῇ καὶ ἄλλων περιστάσεων, περὶ ὧν κατωτέρω, ν' ἀναδείξωσιν ἀσφαλῶς τὴν πόλιν αὐτῶν, τὴν πρώτην ναυτικὴν τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος πόλιν, καὶ νὰ κρατήσωσιν τῶν Ἑλληνικῶν οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ξένων θαλασσῶν διὰ τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ των ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον.

Δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἐξηκριβωμένον ἱστορικῶς πότε ἤρξατο ἀναπτυσσόμενος ὁ ἐμπορικὸς στόλος τοῦ Μεσολογγίου, εἶναι ὅμως γεγονὸς ὅτι μέχρι τοῦ 1735 τὸ ἐμπόριον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, τὸ ὁποῖον συνίστατο εἰς μέταξαν, σταφίδα, τυρίον, μαλλιά, βαλανίδια, κηρόν, κόμμι, μέλι καὶ βάμβακα, διεξήγετο κυρίως μὲν ὑπὸ Ἑνετικῶν πλοίων κατὰ δεύτερον δὲ λόγον ὑπὸ Γαλλικῶν, Ναπολιτανικῶν, καὶ ὀλίγων Κεφαλληνιωτικῶν, Κερκυραϊκῶν καὶ Ζακυνθιωτικῶν τοιούτων.

Πρώτην γραπτὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμφανίσεως Μεσολογικῶν πλοίων εἰς τοὺς Ἑλληνικοὺς λιμένας ἔχομεν τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1735 ἀναφορὰν τοῦ Προξένου Φραγκίσκου Ῥώμα πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς Ζακύνθου (15) τὸν χρόνον τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ θέσωμεν καὶ ὡς χρονικὴν ἀφετηρίαν τῆς ναυτικῆς τοῦ Μεσολογγίου ἀναπτύξεως (16).

Διὰ τὰ κατανοηθῶσιν δὲ πλήρως τὰ αἴτια, ἔνεκεν τῶν ὁποίων τὸ ἐμπορικὸν τῶν Μεσολογικῶν ναυτικὸν ἔφθασεν εἰς τοιαύτην ἀκμὴν, ὥστε πλειστάκις νὰ ἀσχοληθῇ ἡ θαλασσοκράτειρα τότε Ἑνετία μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀνάγκη νὰ ἀναπτυχθῇ δι' ὀλίγων ὁποῖα τις ἦτο ἡ πρὸ τοῦ 1735 ἢ 1740 κατάστασις τοῦ ἐμπορίου καὶ οἱ ὅροι, ὑφ' οἷς τοῦτο διεξήγετο.

Ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω τὸ Ἐμπόριον μεταξὺ τῶν Ἑνετικῶν λιμένων καὶ τῆς Κερκύρας καὶ μεταξὺ ταύτης καὶ τῶν Ἑλληνικῶν λιμένων μέχρι καὶ τοῦ 1740 διεξήγετο κυρίως ὑπὸ τῆς Ἑνετίας τῆς ὁποίας ἡ Ἐμπορικὴ ναυτιλία εὐρίσκετο ἐν μεγάλῃ ἀκμῇ. Ἡ Ἑνετικὴ Δημοκρατία εἶχεν ἰδρῦσει εἰς τοὺς πλείστους Ἑλληνικοὺς λιμένας Προξενεῖα καὶ ὑποπροξενεῖα τὰ ὁποῖα διευθυνόμενα ὑπὸ ἐμπείρων Προξένων ἐπροστάτευον τὰ συμφέροντα τῆς Ἑνετικῆς Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας.

Ἐν τοιοῦτον ὑποπροξενεῖον ἰδρῦθη καὶ ἐν Μεσολογγίῳ, οὐ μόνον διότι ἦτο ἐμπορικὸν κέντρον, ἀλλὰ ἵνα δι'

15) Στασινοπούλου. Μεσολόγγιον. σελ. 91 καὶ Παράρτημα II.

16) Ὁ Σάθας ἐν ἄρθρῳ του ἐν Οἶκον. Ἐπιθεωρήσει σελ. 501 κ. ἐπ. καὶ 504 θεωρεῖ ὡς ἀφετηρίαν χρονικὴν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ τοῦ Μεσολογγίου τὸ ἔτος 1740 ἀναφέρων ὅτι κατὰ τὸ 1739 τὸ Μεσολόγγιον δὲν εἶχεν ἄξια λόγου πλοῖα, τὰ δὲ εἰς Ἁγίον Σώστην ἐλλιμενισμένα ἀνῆκον εἰς Κεφαλλῆνας μᾶλλον.

αὐτοῦ (τοῦ ὑποπροξενείου) προστατεύονται τὰ ἐκεῖ πλέοντα Ἑνετικά πλοῖα τὰ ὁποῖα πολλοὺς κινδύνους διέτρεχον ἀπὸ πειρατικὰς ἐπιδρομάς. (17).

Ὁ πρῶτος ὁ διοργανώσας τὸ ἐν Μεσολογγίῳ Ἑνετικὸν ὑποπροξενεῖον ὑπῆρξε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ἐν Ναυπάκτῳ Ἑνετὸς πρόξενος Γεώργιος Κούμανος.

Οὗτος κατιδὼν τὴν ἐμπορικὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν εἶχε τὸ Μεσολόγγιον, ἀγόμενος δι' ἴσως καὶ ἐκ προσωπικῶν ὑπολογισμῶν, προσεπάθησεν ὅπως παντοίῳ τρόπῳ ἐπιτύχη τὴν ἴδρυσιν τοῦ ὡς ἄνω ὑποπροξενείου. Πρὸς τοῦτο μετέβη κατὰ πρῶτον εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου ἐνεργήσας καταλλήλως, ἐπέτυχεν τὴν κατὰ τοῦ Καδῆ αὐτοῦ ἔκδοσιν σχετικοῦ μουρασελῆ ἐπιτρέποντος τὴν ἴδρυσιν καὶ τὸν ὁποῖον, μεταβὰς εἰς Ἀργίριον (Βραχῶρι), ἐπέδειξεν μετὰ σχετικοῦ Σουλτανικοῦ φερμανίου εἰς τὸν Μουσελίμην ζητῶν ἐν ταυτῷ τὴν παρ' αὐτοῦ ἔκδοσιν τελικῆς ἀδείας πρὸς ἴδρυσιν ἐν Μεσολογγίῳ καὶ Δραγαμέστῳ Ἑνετικῶν ὑποπροξενείων. Ὁ Μουσελίμης κρίνας ὅτι διὰ τοῦ Σουλτανικοῦ φερμανίου δὲν παρείχετο αὐτῷ τοιαύτη τις ἄδεια καὶ ἔχων συνεπικούρους καὶ τὰς διαμαρτυρίας τῶν Μεσολογγιτῶν μὴ στεργόντων τὴν ἴδρυσιν ὑποπροξενείου, ἠκύρωσε τὸν μουρασελὲν καὶ ἀπηγόρευσε τὴν ἴδρυσιν αὐτοῦ εἰς ἀμφοτέρας τὰς ὡς ἄνω πόλεις. Τέλος ἢ ἴδρυσις τῶν Ἑνετικῶν ὑποπροξενείων εἷς τε τὸ Μεσολόγγιον καὶ ἐν Δραγαμέστῳ ἐπετεύχθη τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Βαίλου, ὑπήχθησαν δὲ ταῦτα εἰς τὸ προξενεῖον τῆς Ναυπάκτου, τοῦ ὁποίου ὡς ἐλέχθη προΐστατο ὁ Γεώργιος Κούμανος (1730) (18). Καταργηθέντος δὲ τοῦ προξενείου

17) Κ. Σάθας ἐνθα ἀν. σελ. 499.

18) Κ. Σάθας ἐνθα ἀν. σελ. 496 κ. ἐπ. Κ. Στασινοπούλου, Μεσολόγγιον σ. 81 ἢ ἐπ.

τῆς Ναυπάκτου κατὰ τὸ 1739 ἔλλείπει πόρων ὑπήχθη ὑπὸ τὸ προξενεῖον τῶν Πατρῶν εἰς ὃ καὶ κατέβαλεν 100 φιορίνια ἑτησίως (19). Τὸ ἐπόμενον τῆς ἰδρύσεως τοῦ ὡς ἄνω ὑποπροξενείου ἔτος καὶ πάλιν ἐξηγέρθησαν οἱ Μεσολογῖται κατὰ τοῦ Ἑνετικοῦ ὑποπροξενείου ἐπέτυχον δὲ τότε τὴν κατάργησιν τούτου ἐγκριθεῖσαν μάλιστα καὶ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ἣτις ὅμως κατάργησις δὲν διετηρήθη ἐπὶ πολὺ, διότι κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1731) τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Γ. Κούμανου ἐπετεύχθη ἡ ἐπανίδρυσις αὐτοῦ.

Ἐλέχθη ἄνωτέρω ὅτι μέχρι τοῦ 1740 τὸ ἐμπόριον μεταξὺ τῶν Ἑνετικῶν λιμένων καὶ τῆς Κερκύρας καὶ ταύτης μεταξὺ τῶν λιμένων τῶν Ἑλληνικῶν διεξήγετο κυρίως δι' Ἑνετικῶν πλοίων. Τὰ Ἑνετικά πλοῖα ἐρχόμενα εἰς τὴν Κέρκυραν ἐπεβιάζοντο εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον τῆς πόλεως πρὸς ὑγειονομικοὺς δῆθεν σκοποὺς κυρίως ὅμως ἵνα, ἀφ' οὗ φορολογηθῶσιν (20) ἐπιβιβάσωσιν τὰ ἐμπορεύματά των εἰς ἄλλα πλοῖα, τὰ ὅποια μετὰ μυρίας ὡσαύτως φορολογίας ἔφθανον εἰς τὸν λιμένα τοῦ προορισμοῦ των. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἰσήγοντο ἐξ Ἑνετίας ἐνταῦθα τσόχαι, μεταξωτά, ἐρυθρὰ χρυσοῦφῃ ὑφάσματα,

19) Κ. Στασινοπούλου ἐνθα ἀν. σελ. 86.

20) Τὸ ποσὸν τῶν ἐκεῖ εἰσπραττομένων φόρων δὲν γνωρίζομεν οὐχ' ἦιτον ὅμως ἐκ τῆς ἀπὸ 24 Αὐγούστου 1733 ἐκθέσεως τοῦ Γ. Κούμανου πρὸς τὸν ἐν Κερκύρα Προνοητὴν τῆς θαλάσσης ἐν τῇ ὁποίᾳ συνίστα εἰς αὐτὸν τὴν τακτικωτέραν εἰσπραξίν τῶν τοιούτων φόρων συνάγομεν ὅτι τοῦτο δὲν θὰ ἦτο ἀνώτερον τῶν κάτωθι.

Διὰ δέμα μετὰξῆς τῶν 400 λιτρῶν κατεβάλλετο φόρος 5 τουρκικῶν γροσίων.

Δι' ἕκαστον σάκκον σιτηρῶν 4 γρόσια.

Δι' ἕκαστον σάκκον κηροῦ 1 γρόσι.

Δι' ἕκαστον σάκκον ἐξ ἄλλων ἐμπορευμάτων εἰσπεράττετο 1 ο)ο ἐπὶ τῆς ἀξίας των.

πανιά, ύαλικά, σίδηρος, ξυλεία, κασίτερος, μόλυβδος, κάρναβις, χαρτίον, Ἑλληνικά βιβλία, σάκχαρις καὶ ὀλίγα φάρμακα, τὰ προϊόντα δὲ ταῦτα ὡς καὶ τὰ λοιπὰ τὰ ὁποῖα εἰσήγοντο ἐφορολογοῦντο κατὰ τὴν κάτωθι κλίμακα ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν προξένων καὶ ὑποπροξένων.

1) 1^ο] ἔπι τῆς ἀξίας παντὸς φορτίου εἰσαγομένου καὶ ἐξαγομένου δι' Ἑνετικοῦ πλοίου.

2) Δι' εἰδικῶν τιμῶν φόρων τῶν ἐξῆς :

Μέταξα τὸ δέμα τῶν 100 - 200 ὀκ.	2 γρόσια
Τυρὸς αἰ 100 λίτραι	33—39 »
Κηρὸς κίτρινος ἢ ὀκᾶ	52—53 παράδ.
Κικίδι ἢ ὀκᾶ	12—15 »
Μαλλιά αἰ 100 λίτραι	3—39 γρόσια
Ἑλαιον ἢ Ἑνετικὴ Βαρέλα	9—10 »
Βαλανίδια αἰ 1000 λίτραι	8—10 »
Βαμβάκι ἢ χονδρὴ λίτρα	6— 7 παράδ.
Σταφῖς αἰ 100 λίτραι	27—33 γρόσια
Σῖτος τὸ κοιλὸν	40—53 παράδ.
Καπνὸς ἢ ὀκᾶ	4— 8 »
Ῥίζι ἢ ὀκᾶ	33—36 »
Λεμόνια τὰ 100	2— 3 »
Κόμμι ὁ εἰς σάκκος	1 γρόσι

Οἱ ὡς ἄνω φόροι δέον νὰ θεωρηθῶσιν καὶ ὡς πόροι τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ ὑποπροξενείου, διότι ἦσαν μᾶλλον γενικοί, ὅπου δὲν τοὺς μετέβαλεν ἢ αὐθαιρεσίᾳ τῶν ἑκασταχοῦ Ἑνετῶν Προξένων (21) ἢ ὁ συναγωνισμὸς τῶν Μεσολογγιτικῶν πλοίων.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σαφῶς συνάγεται ποῖα ὑπῆρξαν τὰ

21) Κ. Στασινοπούλου ἐνθα ἀν. σελ. 93. Ἐν σελ. 299—300 καὶ παράρτημα βον ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τὸ ἕνα γρόσιον ἰσοδυναμεῖ μὲ τρεῖς περίπου Ἑλληνικὰς προπολεμικὰς δραχμάς.

αἷτια τῆς ἀλματώδους ἀναπτύξεως τῆς Ἐμπορικῆς τοῦ Μεσολογγίου ναυτιλίας καὶ τῆς ἐκτοπίσεως τῶν Ἐνετικῶν πλοίων, οἱ Ἐνετοὶ δὲ πρόξενοι ὡς ἕξῃς συγκεφαλαιοῦσιν αὐτὰ εἰς τὰς ἐπισήμους ἐκθέσεις των πρὸς τὸ Συμβούλιον τῶν Πέντε, εἰς ἃς ἐκθέτουσι τὰ τῆς καταστάσεως τῆς Ἐμπορικῆς των ναυτιλίας (22).

1) Διότι οἱ Ἕλληνες πωληταὶ εὐρίσκουσι συμφερότερον νὰ πέμπουσι τὰ προϊόντα των εἰς ἄλλους λιμένας τῆς Εὐρώπης καὶ οὐχὶ εἰς τοὺς λιμένας τῆς Ἐνετίας.

2) Διότι παρ' ὄλην τὴν ὁμολογουμένην ὑπεροχὴν τῶν προϊόντων τῆς Ἐνετικῆς βιομηχανίας οἱ Ἕλληνες ἀρκοῦνται εἰς τὰ ἐκ Τεργέστης τοιαῦτα ὡς οἰκονομικώτερα καὶ τέλος

3) Διότι ἡ Ἐνετικὴ ναυτιλία δὲν δύναται νὰ συναγωνισθῇ πρὸς τὴν γιγαντιαίως ἀναπτυσσομένην ναυτιλίαν τοῦ Μεσολογγίου. Κυρίως ὅμως τὰ αἷτια τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ τοῦ Μεσολογγίου τὰ ὁποῖα τεχνιέντως ἀποκρύπτονται ἐκ τῶν ὡς ἄνω ἐκθέσεων ὑπῆρξαν τὰ κάτωθι :

α) Ἡ ἀπληστία τῶν Ἐνετῶν προξένων καὶ πλοιοκτητῶν. Ὁ ἔμπορος μισθῶνων Μεσολογγικὰ πλοῖα ἀπέφευγε τὰς ὡς ἄνω ἐκτεθείσας μυρίας χρηματικὰς ἀφαιμάξεις, εἰς τὰς ὁποίας δέον νὰ προστεθῶσιν τὰ ὑψηλὰ ναῦλα τῶν Ἐνετικῶν πλοίων καὶ τὰ ἰδιαιτέρα ποσὰ τὰ ὁποῖα κατέβαλλον οἱ ἔμποροι εἰς τοὺς Ἐνετοὺς Προξένους ὑπὸ τὸν τύπον Προξενικῶν δικαιωμάτων.

β) Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ Μεσολογγίου (23) ἣτις οὐχὶ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν ναυτικὴν του πρόοδον.

γ) Ἡ εἰς τὸ ἔργον των βοήθεια τῶν Κεφαλλήνων. Οἱ

22) Κ. Σάθα, ἔνθα ἀν. σελ. 496 καὶ ἐπ.

23) Ἴδὲ σχετικῶς Δ. Ζωγράφου σελ. 143.

Κεφαλλήνες συνδεόμενοι καὶ διὰ συγγενικῶν σχέσεων πρὸς τοὺς Μεσολογγίτας ἀντελήφθησαν τὴν τιμιότητα ἐν τῷ ἐμπορίῳ τῶν τελευταίων καὶ θέλοντες ν' ἀποφύγουν τοὺς Ἑνετικούς προξενικούς φόρους καὶ τὰ διάφορα δικαιώματα κομίστρων, ἅτινα πάντα ἀπετέλουν κατὰ τὸν Σάθαν ἔντεχνον ληστείαν ⁽²⁴⁾ παρέσχον ἀφειδῶς τὴν ὑποστήριξιν καὶ τὴν ἐμπορικὴν καὶ τὴν χρηματικὴν εἰς τοὺς Μεσολογγίτας συντελέσαντες οὕτω μεγάλως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορικοῦ των στόλου.

δ) Ἡ περὶ τὰ ναυτικά πείρα τῶν Μεσολογγιτῶν, ἡ δραστηριότης αὐτῶν καὶ τὸ εὐθηνὸν τῶν ναύλων.

ε) Ἡ ὁμόνοια τῶν κατοίκων τοῦ Μεσολογγίου μὲ τοὺς Τούρκους ιελῶνας, ἵτις τοὺς ἐπέτρεπεν οὔτε τελωνειακὰ δικαιώματα νὰ καταβάλωσιν οὔτε ν' ἀναγνωρίζωσιν τὰ ἀϋθαίρετα αὐτῶν τιμολόγια καὶ τέλος.

στ) Διάφοροι εὐτυχεῖς περιστάσεις μίᾳ ἐκ τῶν ὁποίων ἡ καὶ σπουδαιότερα ἴσως, ὑπῆρξεν ἡ ἐξῆς :

Ἡ Ἑνετία ἐννοήσασα πολὺ ταχέως τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ ὑποπροξενείου της ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸ κατὰ τὸ 1750 τὸν Σπῦρον Βαρότσην ἄνδρα καταγόμενον ἐκ παλαιοῦ ἐξελληνισμένου οἴκου τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς ἀπολύτου αὐτῆς ἐμπιστοσύνης. Ὁ Βαρότσης ἐλθὼν εἰς Μεσολόγγιον διέψευσεν τὰς προσδοκίας τῶν Ἑνετῶν, προσοικειωθείς τοὺς προκρίτους τοῦ Μεσολογγίου καὶ νυμφευθεὶς κόρην ἐκ τῆς πόλεως ταύτης οὐ μόνον δὲν κατεπολέμει τὸ ναυτικόν των χάριν τῶν Ἑνετικῶν συμφερόντων, ἀλλ' ἔτι πλέον, ἔχων ὁ ἴδιος καὶ ἴδια κέρδη ἀνάλογα πρὸς τὴν αὔξησιν τοῦ Μεσολογγιτικοῦ ναυτικοῦ ποικιλοτρόπως ἐνίσχυεν αὐτό. Εἰς μάτην ὁ ἐν Πάτραις Ἑνετὸς Πρόξενος δι' ἐγγράφων του συνιστᾷ εἰς αὐτὸν

24) Κ. Σάθα ἔνθα ἀν. σελ. 504.

τὴν ὑποστήριξιν τῆς Ἑνετικῆς ναυτιλίας ἀπειλῶν αὐτὸν δι' ἀπολύσεως, ὁ Βαρότσης ἔχων ὑποστηρικτὴν τὸν προνοητὴν τῆς θαλάσσης Ἱερώνυμον Κουερίνην ὄχι μόνον δὲν εἰσήκουεν τὰς συστάσεις, ἀλλ' ἔτι ἔπαυσε νὰ καταβάλλῃ εἰς τὸν ἐν Πάτραις πρόξενον τὰ ὡς ἄνω ἀναφερθέντα 100 φιορίνια.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον κυρίως ἐνίσχυσε τοὺς Μεσολογγίτας ναυτιλλομένους ὑπῆρξε ἢ παρὰ τοῦ Βαρότση χορήγησις εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν Ἑνετικῶν προξενικῶν διπλωμάτων δι' ὧν οὗτοι μεταβαίνοντες εἰς τοὺς Εὐρωπαϊκούς λιμένας ἐθεωροῦντο ὡς προστατευόμενοι τῆς Ἑνετίας ἀπολαμβάνοντες ὅλων τῶν ἐμπορικῶν δικαιωμάτων τῶν Ἑνετῶν. Ἐὰν δὲ εἰς τὸ πλεονέκτημα τοῦτο τῶν Μεσολογγιτῶν προστεθῇ καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἐθεωροῦντο Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι καὶ ὡς ἐκ τούτου κατέβαλον μόνον 3^ο), ὡς φόρον εἰς τὰ Τουρκικὰ Τελωνεῖα, εὐκόλον εἶναι νὰ ἐννοήσῃ τις τὰς ἐξαιρετικῶς εὐμενεῖς περιστάσεις ὑφ' αἷς περιεβάλλοντο καὶ αἵτινες μεγάλως συνέτεινον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἐμπορικῆς τῶν ναυτιλίας.

Κατὰ πληροφορίας, αἵτινες παρέχονται ἡμῖν ἐκ τῆς ἀπὸ 12 Νοεμβρίου 1764 ἐκθέσεως τοῦ Προξένου Πατρῶν Λάππα, κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, εὐρίσκοντο ἐλλιμενισμένα εἰς Ἁγιον Σώστην ἐν ὄλῳ 48 πλοῖα ἀνήκοντα εἰς Μεσολογγίτας ἔξ ὀλοκλήρου (ιδ. σχετικὸν πῖνακα εἰς τὸ ἐν τέλει τῆς παρουσίας παράρτημα). Δὲν δύναται ὅμως νὰ λεχθῇ ὅτι τὰ ἐν τῇ ἐκθέσει ταύτῃ ἀναγραφόμενα πλοῖα ἀπετέλουν τὰ μόνα τὰ εἰς Μεσολογγίτας ἀνήκοντα, καθ' ὅτι ὑπῆρχον καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἔλειπον ἢ εἰς ἐμπορικὸς πλόας ἢ εἰς ἐπιβατικὸς τοιούτους, ἀφ' οὗ Μεσολογγίτικα πλοῖα διενήργουν καθ' ἑκάστην τὴν μεταξὺ τῶν λιμένων τοῦ Κορινθιακοῦ συγκοινωνίαν.

Ἀνεξαρτήτως ὅμως πάντων τῶν ἀνωτέρω δύναται τις

μετά βεβαιότητος νὰ εἶπη ὅτι τὸ Μεσολόγγιον ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐμπορικὸς λιμὴν τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος τὰ πλοῖα τοῦ ὁποίου δὲν διέσχισον μόνον τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας (25), ἀλλὰ καὶ τὰ ξένα πελάγη (26). Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι καὶ τὸ Γαλαξίδιον βοηθούμενον ἀπὸ Ζακυνθιωτικὰ κεφάλαια καὶ ἀπὸ τὸν Ἄλῃ Πασᾶν τῶν Ἰωαννίνων ἀνέπτυξεν ἐμπορικὸν ναυτικὸν ἀξιόλογον, ἀλλ' οὐδέποτε τὸ ναυτικὸν αὐτοῦ ἠδυνήθη νὰ ἐξισωθῆ ἢ πρὸς τὸ τοῦ Μεσολογγίου.

Ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν τὸ Ἐμπορικὸν ναυτικὸν τοῦ Μεσολογγίου κατὰ τὸ 1764 ἀπετελεῖτο ἐκ 50 πλοίων χωρητικότητος 10.650 τόννων καὶ πλέον ἐν ᾧ κατὰ τὸν Rouqueville (27) τὸ Γαλαξίδιον ἐν ἔτει 1813 εἶχεν 50 πλοῖα τόννων μόνον 10.000, ἀποτιμωμένη δὲ εἰς γρόσια ἢ ἀξία τῶν δύο πόλεων τοῦ μὲν Μεσολογγίου κατὰ τὸ 1764 ἀνίσχεται εἰς 35.000.000 γρόσια τοῦ δὲ Γαλαξειδίου κατὰ τὸ 1813 εἰς 30.000.000 μόνον.

2. ΤΟ ΕΝ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΩΙ ΤΟΥΡΚΙΚΟΝ ΤΕΛΩΝΕΙΟΝ

Ἐκτὸς τῶν ἄλλων φορολογικῶν βαρῶν, τὰ ὁποῖα ὑφίσταντο τὰ δι' Ἑνετικῶν πλοίων εἰς Ἑλλάδα μεταφερό-

25) Τὸν ἀντίκτυπον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἐμπορικοῦ Ναυτικοῦ τοῦ Μεσολογγίου δὲν ἠσθάνθησαν μόνον τὰ γειτνιαζόμενα αὐτῷ Ἑνετικὰ προξενεῖα, ἀλλὰ καὶ ἕτερα ὡς ἐμφαίνεται ἐκ σχετικῆς ἐκθέσεως τοῦ Ἑνετοῦ Προξένου Θεσσαλονίκης Πέτρου Κόχ, ὅστις ἔγραφεν κατὰ τὸ 1762 ὅτι «ἡ Βενετικὴ σημαία ἐκινδύνευε νὰ ἐκλείπῃ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἕνεκεν τοῦ πλήθους τῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ναυλουμένων Μεσολογγιτικῶν πλοίων». Περιοδ. Ν. Ἑλληνομνήμων τόμ. 8ος σελ. 225.

26) Κ. Στσιαινόπουλος. Μεσολόγγιον σ. 81.

27) Voyage de la Crèce τομ. 5ος σελ. 294-297.

μενα ἔμπορεύματα, ὑπεβάλλοντο εἰσέτι καὶ εἰς φόρους ἀρκούντως ὑψηλοὺς καὶ ὑπὸ τῶν Τουρκικῶν Τελωνείων.

Τὸ ἐν Μεσολογγίῳ Τουρκικὸν Τελωνεῖον ἔξεποιεῖτο κατ' ἔτος ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀγρινίῳ διαμένοντος Μουσελίμου, εἰσέπραττε δὲ ὡς τελωνειακὰ δικαιώματα ἐπὶ μὲν τῶν Ὀθωμανῶν ὑπηκόων 3^ο], ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ φορτίου, ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν 5^ο].

Ἐπὶ πλέον ἐλάμβανε διὰ δικαίωμα ἀγκυροβολήσεως, ἐπὶ μὲν τῶν μεγάλων πλοίων 5 φλωρία, ἐπὶ δὲ τῶν μικρῶν ἐν ἀργυροῦν δουκάτον (28). Εἰς τὰς τρόπον τινὰ νομίμους ταύτας εἰσπράξεις πρέπει νὰ προστεθῶσιν καὶ αἱ αὐθαίρετοι τοιαῦται τῶν Τούρκων Τελωνῶν, αἵτινες ἦσαν κατὰ πολὺ μεγαλύτεραι, καὶ τὰς ὁποίας, ὡς ἐλέχθη, ἀπέφευγον οἱ Μεσολογγῖται λόγῳ τῶν ἀγαθῶν σχέσεων, τὰς ὁποίας διετήρουν πρὸς αὐτούς.

Πληροφορίας περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν εἰσπράξεων τοῦ ὡς ἄνω τελωνείου δὲν ἔχομεν, ὁ Rouqueville ἀναφέρει ὅτι αὐταὶ ἀνήλθον κατὰ τὸ 1815 εἰς 9.000 πιάστρα (29).

3. ΠΡΩΤΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

· Ἡ ἀκμὴ τῆς Ἐμπορικῆς ναυτιλίας τοῦ Μεσολογγίου ὀλίγον διήρκεσε.

Ὁ κατὰ τὸ 1766 κατελθὼν εἰς Ἑλλάδα ὅπως ἔξεγειρη τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Τούρκων, Ῥώσσοις ἀξιωματικὸς ἀλλ' Ἕλλην τὴν καταγωγὴν Γεώργιος Παπάζωλης διεκπεραιωθείς εἰς Μεσολόγγιον ἔπεισεν τοὺς προκρίτους ὅπως ἔξεγερθῶσι κατὰ τῆς ἐκεῖ Τουρ-

28) Κ. Στασινοπούλου Μεσολόγγιον σελ. 93. Κ. Σάθα ἐνθα ἀν. σ. 498.

29) Voyage de la Grèce τόμ. 3ος σελ. 544 κ. ε.

κιῆς φρουρᾶς ὑποσχόμενος εἰς αὐτοὺς παροχὴν πλήρους ὑποστηρίξεως. Οἱ Μεσολογγῖται καίτοι καὶ αὐτοὶ ὡς καὶ ἡ πόλις των ἦσαν ἀπαράσκευοι πρὸς πόλεμον, φλεγόμενοι ὁμως ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας ἐπανεστάτησαν κατὰ τῆς ἐκεῖ Τουρκικῆς φρουρᾶς καὶ συγχρόνως ἀπέστειλαν τὸν Παναγ. Παλαμῶν πρὸς τὸν Ἄλ. Ὁρλώφ, ἵνα ζητήσῃ πολεμικὸν πλοῖον πρὸς φρούρησιν τοῦ στομίου τῆς λιμνοθαλάσσης. δεχόμενοι (οἱ Μεσολογγῖται) ὅπως συντηρήσωσιν αὐτοὶ τὸ πλοῖον καὶ προσφέρουσιν ἐν ταύτῳ πᾶν τὸ κατὰ δύναμιν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Ὁρλώφ ἠρνήθη τὴν ἀποστολὴν πολεμικοῦ γράφων πρὸς αὐτοὺς ὅτι «κατὰ τὸ καταστατικόν, ποῦ μοῦ ἐστείλατε ὅσοι ἔχετε γεννήματα νὰ μοῦ γράψητε καθ' ἕνα σας τὸ τί ἔχει, τόσον οἱ τοῦ Κάρλελι, ὅσον καὶ οἱ ἄλλοι καὶ ὅσα ἀργύρια θελήσετε, νὰ σᾶς τὰ στείλλω καὶ ὅσα ξοδεύσετε νὰ κρατήσῃτε λογαριασμὸν διὰ νὰ ἀποζημιωθῆτε»

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁμως πολυάριθμος στρατὸς ὑπὸ τὸν Σουλεϊμᾶν μπέην προσέβαλε τὸ Μεσολόγγιον ὅχι τόσον διὰ νὰ καταπνίξῃ τὴν ἀθόρυβον τῷ ὄντι ἐπανάστασιν αὐτοῦ, ἀλλὰ ὅσον ἵνα διαρπάσῃ τὰ πλοῦτη του, τὰ ὁποῖα τὸ εἶχον καταστήσει περίφημον. Οἱ Μεσολογγῖται πρὸ τοῦ κινδύνου ἀποφασίζουσιν νὰ φύγουν διὰ τῶν πλοίων των εἰς τὰς ἀπέναντι νήσους, ἀλλὰ τὴν τελευταίαν ὥραν τὸ σχέδιόν των τοῦτο ἀποτυγχάνει ἀποκλεισθέντες ἀπὸ θαλάσσης ὑπὸ πειρατικοῦ στόλου. Οἱ Μεσολογγῖται καίτοι ὁ ἐμπορικὸς των στόλος ἦτο ἄπειρος περὶ τὰς ναυμαχίας ἀποφασίζουσιν νὰ ἀντιταχθῶσιν διὰ τῶν πλοίων κατὰ τοῦ πειρατικοῦ στόλου, πλὴν ὁμως κατανικῶνται καὶ ὁ στόλος των πυρπολεῖται ἐξ ὀλοκλήρου, εἶχον δὲ τότε κατὰ τινα ἔκθεσιν τοῦ Γάλλου Προξένου Rose 80 ἐν ὄλῳ πλοῖα. Μετὰ τὴν ἤτταν αὐτὴν οἱ διασωθέντες διεκπεραιοῦνται εἰς τὴν Ἐπτάνησον, οἱ δὲ Τούρκοι εὐρόντες τὸ

Μεσολόγγιον ἀνυπεράσπιστον, εἰσῆλθον εἰς αὐτὸ ἀκωλύτως καὶ ἀφ' οὗ διήρπασαν τοὺς θησαυροὺς του τὸ κατέστρεψαν. Τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς τοῦ Μεσολογγίου ἀποτιμώμενον εἰς χρήματα ἀνέρχεται κατὰ τινὰς ὑπολογισμοὺς τὰ 35.000.000 γροσίων. Οἱ εἰς Ἑπτάνησον τότε εὐρισκόμενοι ἐπίσκοποι Πατρῶν, Μεθώνης καὶ Κορίνθου ὡς ἐξῆς παριστῶσι τὴν καταστροφὴν εἰς ἔγγραφον, (Κ. Σάθα Τουρκοκρατ. Ἑλλάς σελ. 498—499) ὅπερ παρέσχον εἰς τοὺς προκρίτους Καλογεῶν καὶ Γουλιμῆν «τοὺς γὰρ οἴκους αὐτῶν καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια πυρὶ κατέκαυσαν καὶ πᾶσαν τὴν κινητὴν περιουσίαν αὐτῶν διήρπασαν· τὰ τε χωράφια, ἀμπέλους, σταφίδας, μύλους, περιβόλια καὶ ἐλαιῶνας ἐδήμευσαν καὶ αὐτοὶ φυγόντες μόλις καὶ μονοχίτωνες ἐλυτρώθησαν καὶ αὐτῶν τῶν πρὸς ζωάρκειαν ὑστερούμενοι. Τύπον δ' ἐκ τόπου ἀμείβοντες ἔνθεν κακεῖθεν περιπλανῶνται τὴν κατ' αὐτῶν ὁργὴν καὶ λύσσαν τῶν ἐχθρῶν δεδηκότες καὶ φεύγοντες».

4. ΑΝΑΣΥΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΑ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ - ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ - ΕΜΠΟΡΙΟΝ

Μετὰ τὴν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ παραγράφῳ ἱστορηθεῖσαν καταστροφὴν τοῦ Ἑμπορικοῦ στόλου τοῦ Μεσολογγίου, ἐπανελθόντες οἱ Μεσολογγῖται εἰς τὴν πόλιν των διὰ τῆς ἐργατικότητός των καὶ τῆς βοηθείας τῶν φίλων των Κεφαλλήνων ἠδυνήθησαν νὰ ναυπηγήσωσιν ἐκ νέου τὰ πλοῖα των, 60 τὸν ἀριθμὸν, καὶ νὰ ἐπιδοθῶσι πάλιν εἰς τὸ ἐμπόριον, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ αὐθις διέπρηναν, ἀλλὰ κατὰ κακὴν των μοῖραν κατεστράφη καὶ διὰ δευτέραν φορὰν ὁ στόλος των ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν³⁰⁾. Μετὰ τὴν

30) Κ. Στασινοπούλου σελ. 110.

δευτέραν ταύτην καταστροφὴν ἐπισυμβῆσαν ἐντὸς ἐλαχίστου σχετικῶς χρονικοῦ διαστήματος, δὲν φαίνεται τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν τοῦ Μεσολογγίου νὰ ἀνεσυγκροτήθη καὶ τοῦτο λόγῳ κυρίως τῶν μυρίων πιέσεων τοῦ Ἑλλή Πασᾶ περὶ ὧν κατωτέρω.

Τὸ 1813 ὁ Rouquerville λέγει ὅτι εἶχον μόνον 18 μεγάλες βάρκες, ὁ δὲ Τρικούπης ἀναφερόμενος εἰς τὴν χρονικὴν περίοδον τοῦ 1813—1821 λέγει ὅτι οἱ Μεσολογγῖται ἔπαυσαν πλέον νὰ ναυπηγῶσιν πλοῖα καὶ οἱ περισσότεροι ἔξ αὐτῶν ἔγιναν ἄλιεῖς ἢ ὑπηρέτουν εἰς ξένα τοιαῦτα. Τὸ Μεσολόγγιον μετὰ τὴν καταστροφὴν δὲν ἐβράδυνεν ν' ἀναλάβῃ καὶ ἐμπορικῶς.

Τὸ ἐμπόριον τοῦ Κάρλελι καὶ τοῦ Βενέτικου (δηλ. τῆς περὶ τὴν Ναύπακτον χώρας) συνεκεντρώθη καὶ πάλιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Μεσολογγιτῶν. Αἱ κυριώτεραι χῶραι, εἰς ἃς ἐξῆγον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὰ προϊόντα των οἱ Μεσολογγῖται, ἦσαν ἡ Σικελία, τὸ Λιβόρνον, ἡ Γένουα, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Πορτογαλλία, ἐξήγοντο δὲ εἰς αὐτὰς ἔλαιον, σταφίς, κριθή, μαλλιά, βαμβάκι, ὄρυζα, βαλανίδια καὶ κάνναβις, πάντα ταῦτα προερχόμενα ἐκ τῆς Αἰτωλικῆς πεδιάδος. Ἐπὶ πλέον ἐξήγοντο καὶ ἄλλα προϊόντα παραγόμενα εἰς αὐτὸ τὸ Μεσολόγγιον ὡς παστοὶ ἰχθύες, ἄλας ἐκ τῶν ἀλυκῶν καὶ πότασσα ἀπὸ τὸ ἐν Μεσολογγίῳ ὑφιστάμενον ἐργοστάσιον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἰδρυθῆ ὑπὸ τοῦ ἐν Λιβόρνον Μεσολογγίτου Σπ. Βάλβη⁽³¹⁾ καὶ τὸ ὁποῖον ἐξῆγε τὴν πότασσα ἐκ τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ ἀλμυρικίων. Σὺν τῇ ἐμπορικῇ ταύτῃ ἀκμῇ ἐδημιουργήθησαν καὶ διάφορα βοηθη-

31) Ἐν Λιβόρνον μάλιστα εἶχεν ἰδρυθῆ καὶ ἰδίᾳ κοινότης ἐκ τῶν ἐκεῖ ἐγκατεστημένων Μεσολογγιτῶν ἧτις συνετήρει πολυτελεῆ Ἐκκλησίαν τὰ δὲ ἐν τῷ λιμένι τούτῳ πλέοντα Μεσολογγίτικα πλοῖα ἐπλήρωνον πρὸς συντήρησίν της ποσὸν ἴσον πρὸς 11|400 τῆς ἀξίας τοῦ φορτίου των.

τικά τοῦ κυρίως ἐμπορίου ἐπαγγέλματα ἐν Μεσολογίῳ. Οὕτω ἐκ διαφόρων συμβολαίων μαρτάνομεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὑπῆρχον ἐν Μεσολογίῳ γραφεῖα ναυτασφαλειῶν εἰς ἃ κατέβαλλον οἱ ἀσφαλιζόμενοι δι' ἀσφάλιστρα ποσὸν ἴσον πρὸς τὸ $1\frac{3}{4}\% - 4\frac{3}{4}\%$ τῆς ἀξίας τοῦ ἀσφαλιζομένου φορτίου, ἐπίσης συναντῶμεν γραφεῖα, τὰ ὁποῖα συνῆπτον ναυτοδάνεια⁽³²⁾, ἐκ τινος δὲ συμβολαίου τοῦ Σεπτεμβρίου 1796 πληροφοροῦμεθα ὅτι ἐχορηγήθη δάνειον «Εἰς μίαν φραντζέζικην τρούπαν 1632 τάλαρα καὶ 110 παράδες» καὶ ὅτι, ἐπειδὴ τὸ πλοῖον αὐτὸ ἐχρειάζετο καὶ ἄλλα χρήματα «διὰ προβιτζιόνες», τοῦ ἐδάνεισαν καὶ «ἕτερα πετζόδουρα γερὰ ἀσιμένα 520». Ἡ τοιαύτη ἐμπορικὴ τοῦ Μεσολογίου ἀνθησις συνεκέντρωσεν εἰς τὴν πόλιν ἀρκετὸν πλοῦτον. Ἡ πόλις ἦτο κεκοσμημένη διὰ πλουσίων Ἐκκλησιῶν οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς διεκρίνοντο εἰς ἀριστοκράτας καὶ μὴ, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πρῶτοι ἔζων ἐν μεγάλῃ πολυτελείᾳ. Τὴν πολυτέλειαν ταύτην, διαπιστοῖ καὶ ὁ Ἕλληνας περιηγητὴς Dodwel⁽³³⁾ περιγράφων ἰδίως τὴν πολυτέλειαν τῆς περιβολῆς τῶν γυναικῶν καὶ δὴ τῆς χρυσοῦφάντου **σέρσιγγας**⁽³⁴⁾ τὴν ὁποῖαν ἔφερον μόνον αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὴν ἀνωτέραν κοινωνικὴν τάξιν. Ἐν Μεσολογίῳ ὑφίστατο, συντηρούμενον ὑπὸ τῆς κοινότητος, μέγα ἐκπαιδευτήριον ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπέστελλον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλληνες τὰ τέκνα των διὰ σπουδᾶς⁽³⁵⁾ καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἀπέστειλεν ἐπίσης ὁ Ἀλῆ πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων πρὸς ἐκπαίδευσιν τὸν υἱὸν του Σαλῆχ καὶ τοὺς ἐγγόνους του Σελῆμ καὶ Ἰσμαίλ.

32) Κ. Στασινόπουλος. Μεσολόγγιον σελ. 303 παραρτ. 6ον.

33) Dodwel. Classical and topographical tour through Greece. σελ. 34.

34) Ἦτο εἶδος ἐπενδύτου.

35) Κ. Στασινόπουλος ἐνθα ἀν. σελ. 111.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΦΟΡΟΙ ΚΑΙ ΑΠΟΔΟΣΕΙΣ ΑΥΤΩΝ

1. ΕΠΙ ΣΟΥΛΤΑΝΙΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ

Διὰ τὴν γίνωσι καταληπτὰ τὰ κατωτέρω, ἀνάγκη νὰ ἀναπτυχθῆ ποῖοι ἦσαν οἱ σπουδαιότεροι φόροι ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ σπουδαιότεροι φόροι ἦσαν πέντε : (36)

1) Ὁ κεφαλικὸς φόρος (capitation) ὁ κοινῶς λεγόμενος χαράτζι. Ὁ φόρος οὗτος διεκρίνετο εἰς τρεῖς κατηγορίας : ἀναλόγως τῆς περιουσίας τῶν φορολογουμένων (ula, evsat, edna).

Ἡ πρώτη κατηγορία κατέβαλλεν 10 γρόσια κατ' ἄτομον.

Ἡ δευτέρα κατέβαλλεν 6 γρόσια κατ' ἄτομον καὶ

Ἡ τρίτη κατέβαλλεν 3 γρόσια κατ' ἄτομον.

2) Οἱ ἔγγειοι φόροι καὶ δὴ ἡ δεκάτη, ἣτις ἐβάρυνεν ὄχι μόνον τὰς ἐθνικὰς γαίας, ἀλλὰ καὶ τὰς ἰδιωτικὰς καὶ τὰ τσιφλίκια ἀκόμη.

3) Τὸ Νούζουλι (nouzuli) καὶ τὸ Ἀβαρισί, φόροι κυρίως τοῦ κινητοῦ πλούτου, ἐπιβαλλόμενοι εἰς τὰς πόλεις, ὅπου δὲν ὑπῆρχεν ἀγροτικὸς πληθυσμὸς. Τὸ Ἀβαρισί ὑπολογιζόμενον ἐπὶ τῆς περιουσίας, ὡς καὶ τὸ χαράτσι, ἦτο τὰ 5] αὐτοῦ.

36) Α. Ἀνδρεάδη. Δημοσ. Οἰκ. 1821—1893) σελ. 16 καὶ ἐν Revue du études grégués ἔτος 1910 Νο 104, Urquhart σελ. 123.

4) Ὁ φόρος τῶν τελωνείων (γιουμπρούκ) ὁ ὁποῖος ὡς ἐλέχθη, ἦτο 3^ο), ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων ἐμπορευμάτων δι' Ὀθωμανικῶν πλοίων καὶ 5^ο), διὰ ξένων. Ἐκτὸς ὅμως τῶν τελωνειακῶν αὐτῶν δασμῶν ὑπῆρχον καὶ φόροι ἐπὶ τῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ κυκλοφορούντων ἐμπορευμάτων.

5) Τέλος δὲ οἱ ὑπερβάλλοντες φόροι (exise), ὡς ἦτο ὁ φόρος ἐπὶ τοῦ καπνοῦ, τῆς πυρίτιδος, τοῦ οἴνου καὶ ἐπὶ τῆς τιμῆς τῶν διαφόρων εἰδῶν.

Αὐτοτελεῖς πληροφορίας διὰ τὰς ἀποδόσεις τῶν φόρων εἰς τὴν πόλιν τοῦ Μεσολογγίου δὲν ἠδυνήθηεν νὰ εὔρω, εὔρον ὅμως πληροφορίας σχετικὰς μὲ τὴν ἀπόδοσιν τῶν φόρων εἰς τὸν «μακουτᾶν τοῦ Κάρλελι» εἰς ὃν ὑπῆγετο καὶ τὸ Μεσολόγγιον.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ Μεσολόγγιον, τὸ Αἰτωλικὸν καὶ ἡ ἐπαρχία Ξηρομέρου ἀπετέλουν ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἰδίαν διοικητικὴν περιφέρειαν, τὴν λεγομένην σανζάκιον τοῦ Κάρλελι, ἡ περιφέρεια δ' αὕτη ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος ἀπετέλεσε καὶ ἴδιον φορολογικὸν τμῆμα τὸ καλούμενον «μακουτᾶς τοῦ Κάρλελι».

Διὰ ποίας εἰδικώτερον φορολογίας ἐβαρύνετο ὁ μακουτᾶς τοῦ Κάρλελι ἐπὶ Τουρκοκρατίας δὲν εἶναι ἀπολύτως ἐξηκριβωμένον. Τοῦτο μόνον δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι αὕτη δὲν ἦτο σταθερὰ ἀφ' οὗ ἠϋξάνετο ἐκάστοτε τὸ μὲν ἔνεκεν τῶν ἀναγκῶν τοῦ συνεχῶς πολεμοῦντος Τουρκικοῦ στρατοῦ, τὸ δὲ ἔνεκεν τῆς πλεονεξίας τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν, αἵτινες καθίσταντο ἔτι μᾶλλον πιεστικαὶ ὁσάκις περιεβάλλοντο καὶ τὴν πρόφασιν ὅτι ἐπεβάλλοντο οἱ φόροι καὶ αἱ εἰσφοραὶ πρὸς τιμωρίαν ἐπαναστατούντων δῆθεν κατοίκων. Οὕτω κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ ἔκτακτοι φόροι, ὑπὸ μορφήν συνήθως ἀγγαρειῶν, αὐθαιρέτων εἰσπράξεων χρημάτων καὶ λεηλασιῶν τῶν Τουρκικῶν στρα-

τευμάτων ἦσαν μεγαλύτεροι τῶν τακτικῶν φόρων.

Οἱ τὸν μακουτᾶν τοῦ Κάρλελι ἀποτελοῦντες Ἕλληνες ἐπλήρωνον ἀπὸ κοινοῦ τοὺς φόρους τοῦ τμήματός των εἰς τοὺς Τούρκους εἰσπράκτορας (μαλικιανὲ σαχίπηδες) τούτου δ' ἔνεκα φαίνεται ὅτι τὰ τρία τμήματα τοῦ μακουτᾶ (Μεσολόγγιον, Αἰτωλικὸν καὶ λοιπὸν Κάρλελι) ἤριζον μεταξύ των διὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς καταβολῆς τῶν φόρων. Πρὸς παῦσιν τῶν ἐρίδων καὶ διευθέτησιν τῶν φορολογικῶν βαρῶν ἀπεστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπιτροπὴ ἐκ μέρους τῶν κατοίκων τοῦ Κάρλελι, ἣτις τῇ μεσολαβήσει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, θὰ προσεπάθει ἔτι νὰ ἐπιτύχη παρὰ τῶν Μαλιακιανῶν σαχίπηδων τὴν φορολογικὴν τῶν κατοίκων ἐλάφρυνσιν. Ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἐπιτροπῇ τὸ Μεσολόγγιον ἐξεπροσώπησεν ὁ πρόκριτος Ἀναστάσιος Ραζῆς (1793).

Φαίνεται ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ ἐπέτυχεν τοῦ σκοποῦ της, ⁽³⁷⁾ διότι οἱ Μαλιακιανὲ σαχίπηδες ἐδέχθησαν νὰ μειώσωσιν τὴν φορολογίαν τοῦ μακουτᾶ τοῦ Κάρλελι, ὥστε νὰ εἰσπράττωσιν ἀπ' αὐτὸν μόνον 75.000 γρόσια ἑτησίως, ἔξ' ὧν τὰς μὲν 15.000 γρόσια θὰ κατέβαλλεν τὸ Μεσολόγγιον καὶ τὸ Αἰτωλικόν, τὰς δ' ἑτέρας 60.000 γρόσια τὸ λοιπὸν Κάρλελι. Τὸ ποσὸν τῶν 75.000 γροσίων προήρχετο ἀπὸ τὸν φόρον τῶν καλλιεργητῶν, τὸ χαράτζιον, τὸ βιλαὲτ χαράτζιον, φόρος ὅστις ἐδίδετο πρὸς διατήρησιν τῆς ἐν τῇ χώρᾳ, δημοσίας ὑπηρεσίας, τὸν φόρον ὅστις παρείχετο πρὸς πληρωμὴν τῶν ἀρματωλῶν οἵτινες ἐσυνθηκολόγησαν πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους τακτικούς φόρους οὓς ἀνωτέρω ἀναφέρομεν.

Ὡς ἐλέχθη ὁμῶς ἀνωτέρω καὶ ὡς πιστοῦται καὶ ἐκ

37) Ἴδε Γ. Κωνσταντινίδην ἐνθα ἀνωτ. ὅπου λεπτομερῶς τ' ἀνωτέρω ἐκτίθενται.

τοῦ σχετικοῦ λογαριασμοῦ τῶν δαπανῶν τοῦ γεγραμμένου ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸ 1820 βιλαετ ἀγίαν τοῦ Κάρλελι Πάνου Γαλάνη, οἱ εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Κάρλελι, ἐπιβαλλόμενα ἔκτακτοι φορολογίαι καὶ ἀναγκαστικά δωρεαὶ ὑπὲρ τῶν πασάδων, ἀγάδων καὶ παντοίων ἀξιωματούχων τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ ἦσαν μεγάλαι καὶ ηὐξήθησαν ἰδίως κατὰ τὴν ἐχοχὴν τῆς κατὰ τοῦ Ἑλλή Πασᾶ ἐκστρατείας. Ὁ Πάνος Γαλάνης ἀναφέρει ὅτι δι' ὄκτὸ μῆνας κατὰ τὸ 1820—1821 τὰ πρόσθετα ἔξοδα ἦτοι οἱ πρόσθετοι φόροι τοῦ μακουτᾶ τοῦ Κάρλελι ἐκτὸς τῶν 75.000 γροσιῶν ἀνῆλθον εἰς 271. 149 γρόσια.

Οὕτω ἀπὸ τῆς 1 Φεβρουαρίου 1821 λέγει ὁ Π. Γαλάνης ὅτι ἐδόθησαν :

1) φόροι τακτικοί.	75.0000 γρ.
2) «Χρεωστούμενα δι' ἀγωγή εἰς τὰ βασιλικά τόπια ὅπου κουβαλήθησαν ἀπὸ Σαλαῶραν εἰς Ἰωάννινα»	11.000 γρ.
3) «Ἰνζαΐδες τῶν βεζιράδων καὶ ἔξοδα προεστοῦ εἰς Ἰωάννινα»	7.247 γρ.
4) «Διὰ ῥίξι ποῦ ἔστειλεν ὁ Χατζῆ Ἀχμέτ μπέης μουσαλίμης μας τοῦ Χασάν Πασᾶ ἐφέντημ μας»	300 γρ.
5) «Ἀγωγή διὰ τὸ ῥίξι ποῦ ἐπῆγεν εἰς Ἰωάννινα»	180 γρ.
6) «Εἰς Ἑλλή ἀγᾶ τζοχαντὰρ τοῦ Χασάν πασᾶ ἐφέντημ μας»	900 γρ.
7) «Ἐδόθησαν διὰ μανέδες τοῦ βιλαετιοῦ μας καὶ μουζετάδες εἰς τὸν Χασάν πασᾶ ἐφέντημ μας καὶ εἰς μουμπασιρέους καὶ εἰς ἄλλα μεσαφίρια κατὰ τὸν ὀνομαστικὸν κατάλογον»	9.660 γρ.
8) Διὰ δάνεια τοῦ Ὁμέρ Πασᾶ	4.000 γρ.

9) «Τοῦ Μαζμούτι πασᾶ Ἐφέντημ
μας διὰ τὸ ἀβαέτι καὶ διὰ τοὺς ὀλφάδες
τοὺς καλοκαιρινούς».

11.000 γρ.

Σύνολον τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων φόρων. 119.287 γρ.

Περαιτέρω δὲ προβαίνων ὁ Γαλάνης σημειοῖ καὶ ἄλλοις φόρους, τῶν ὁποίων τὸ ποσὸν ἀνέρχεται εἰς 226.862

2. ΕΠΙ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ΑΛΗ ΠΑΣΑ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἐλέχθη ἀνωτέρω ὅτι τὸ σανζάκιον τοῦ Κάρλελι ἀπὸ τοῦ 1804 περιῆλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ ὅτι ἀφηρέθη ἀπ' αὐτὸν τὸ 1820.

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς εἰσέπραττεν τοὺς φόρους ἐκ τοῦ μακοντᾶ τοῦ Κάρλελι δι' ἰδίων εἰσπρακτόρων τῶν Ταξιλδαρέων καλουμένων⁽³⁸⁾ φαίνεται δὲ ὅτι ἐσεβάσθη τὸ ὑπάρχον καθεστὼς τῶν τακτικῶν φόρων, τὸ ποσὸν τῶν ὁποίων καὶ ἄφησεν εἰς 75.000 γρ. ἐξ ὧν, ὡς ἐλέχθη, αἱ 15.000 γρ. κατεβάλλοντο ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ Μεσολογγίου καὶ Αἰτωλικοῦ. Ὁ τρόπος τῆς εἰσπράξεως τῶν ἐκτάκτων φόρων μετεβλήθη. Οἱ ἔκτακτοι φόροι εἰσπραττόντο ἀπὸ τοὺς προεστοὺς τῶν καθ' ἕκαστα κοινοτήτων, οἵτινες εἶχον ἴδιον μερίδιον ἐπὶ τῶν οὕτως εἰσπραττομένων. Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον διακρίνει τὴν περίοδον ταύτην ἀπ' ἀπόψεως φορολογικῆς τακτικῆς, εἶναι αἱ βίαιαι ἀρπαγαὶ τοῦ πλοῦτου τῶν κατοίκων τοῦ Κάρλελι καὶ δὴ τοῦ Μεσολογγίου, τοῦ ὁποίου τὸν πλοῦτον ἐκ φήμης ἤδη ἐγνώριζεν ὁ Ἀλῆς.

Κατὰ τὸν Rouqueville⁽³⁹⁾ οἱ παρὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ

38) Σ. Ἀραβαντινοῦ σελ. 405.

39) Voyage de la Grèce τομ. 3 σελ. 545 σημ. 1. Ὁ Στασινόπουλος ἐν σελ. 114 τοῦ βιβλίου του Μεσολόγγιον ἀναγράφει ὅτι ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἐτριπλασίασεν τοὺς φόρους τῶν τελωνείων.

φάροι κατ' ἔτος 1815 ἔκ τῆς περιφερείας τοῦ Μεσολογγίου ἦσαν οἱ ἑξῆς :

Ἐπὶ τοῦ σίτου.

Τὰ 15.000 κοιλὰ ἐφορολογοῦντο μὲ 150.000 πιάστρα.

Ἐπὶ τοῦ ἀραβοσίτου.

Τὰ 2.000 κοιλὰ 12.000 »

Ἐπὶ τῆς κριθῆς.

Τὰ 4.000 κοιλὰ 20.000 »

Τὰ κάστανα 10.000 »

Τὸ βαμβάκι 30.000 »

Ἐπὶ τοῦ ἐλαίου

Αἰ 3.500 βαρέλες 122.500 »

Ἐπὶ τοῦ οἴνου

Αἰ 3.000 βαρέλες 40.000 »

Ἡ σταφῖς 37.000 »

Ἰχθυοτροφεῖα 20.000 »

Τελωνεῖα 9.000 »

Σύνολον εἰσπράξεως Ἀλῆ 450.500 πιάστρα

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἰχθυοτροφεῖα τοῦ Μεσολογγίου πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ἐθεωροῦντο ὡς Σουλτανικὰ νομήματα εἰσπραττόντο δ' ἐξ αὐτῶν κατὰ μὲν τὸν ἀνωτέρω πίνακα τοῦ Rouqueville 20.000 πιάστρα, κατὰ δὲ τὸν Raybaud (Memoires sur la Grèce σελ. 278) 200.000 πιάστρα (af-fermées par le pachu d'Janina pour la...).

Ἐκ τῆς σταφίδος εἰσπραττόντο κατὰ τὸν ἀνωτέρω πίνακα τοῦ Rouqueville μόνον 37.000 πιάστρα καὶ τοῦτο διότι ἡ ἐν Μεσολογγίῳ παραγωγὴ ἦτο μικρά, ἀφ' οὗ κατὰ τινα πληροφορίαν⁴⁰⁾ τὸ 1821 ἀπὸ τὸ Αἰτωλικόν, Μεσολόγγιον καὶ Ξυλόκαστρον παρήγοντο μόνον 4.000.000 λίβρες.

40) Δ. Ζωγράφος τομ. Ιος σελ. 85.

Τέλος δὲ παρατηροῦμεν ὅτι τὸ κυριώτερον προϊόν τοῦ Μεσολογγίου, τὸ ἄλας, τὸ ὁποῖον ἀφθόνως ἐξήγετο εἰς τὸ ἐξωτερικόν, δὲν φαίνεται νὰ ἐφορολογεῖτο, ἀλλὰ τὰ ἐξ αὐτοῦ ἔσοδα ἀνῆκον εἰς τὴν κοινότητα τοῦ Μεσολογγίου ἀνέκαθεν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ
(1821 — 1826)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ — ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ

Ἡ ἐν Μεσολογγίῳ κήρυξις τῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν Τούρκων δὲν ἐγένετο συγχρόνως μὲ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, ἢ δὲ καθυστέρησις αὕτη ὀφείλεται κυρίως εἰς τοὺς ἑξῆς δύο λόγους. Ἄφ' ἐνὸς μὲν διότι εἰς τὰ Ἰωάννινα εὐρίσκετο τότε μέγας Τουρκικὸς στρατός, ὅστις εἶχε μεταβῆ ἑκεῖ πρὸς καθυπόταξιν τοῦ Ἁλῆ Πασᾶ καὶ ὁ ὁποῖος λόγῳ τῆς ἐγγύτητος τοῦ Μεσολογγίου θὰ κατέπνιγε πᾶν ἐπαναστατικὸν αὐτοῦ κίνημα καὶ ἄφ' ἑτέρου διότι ἡ πόλις ἦτο παντελῶς ἀπαρασκευάστος πρὸς πόλεμον. Οἱ κάτοικοι τοῦ Μεσολογγίου, οἱ ὁποῖοι ἡσχολοῦντο μὲ τὸ ἐμπόριον, δὲν εἶχον λάβει μέριμναν μέχρι τότε πρὸς ὀχύρωσιν αὐτοῦ, τῆς ὁποίας εἶχον ἀπόλυτον ἀνάγκην, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον ἔστερεῖτο παντελῶς φυσικοῦ τινος ὀχυρώματος, τὴν 24 Μαΐου 1821 ὅμως δοθείσης εὐκαιρίας ὡς ἐκ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου εἰς τὸν λιμένα τῶν Πατρῶν ἐκήρυξαν οἱ Μεσολογγῖται τὴν ἐπανάστασιν, ἀνακηρύξαντες δ' ἀρχηγὸν τὸν Μεσολογγίτην Ἀθανάσιον Ραζηκότσικαν κατέλαβον ἀμαχητὶ τὸ Τουρκικὸν διοικητήριον, τῶν Τούρκων καταφυγόντων εἰς τὸ Ἀγρίνιον καὶ ἐκάλεσαν εἰς βοήθειαν τὸν κλέφτην τοῦ Ζυγοῦ Δημήτριον Μακρῆν.

Τὸ Μεσολόγγιον κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, καθ' ἣν ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις, εἶχε πληθυσμὸν 3.000 κατοί-

κων ⁽⁴¹⁾ ἦτο δὲ ὡς ἐλέχθη πόλις τοῦ ἔμπορίου καὶ τῶν γραμμάτων, τῶν κατοίκων ἀσχολουμένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τὸ ἔμπόριον, τὴν ναυτιλίαν, τὴν ἀλιείαν, τὰς ἐπιστήμας καὶ κατὰ δεύτερον λόγον μὲ τὴν γεωργίαν.

Ὁ Raybaud ἐπισκεφθεὶς τὸ Μεσολόγγιον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1821 ὡς ἐξῆς περιγράφει τὴν πόλιν εἰς τὸ ἔργον του *Memoires sur la Grèce* ⁽⁴²⁾. «Ἡ πόλις αὕτη περικλείει πολλὰς ἐκκλησίας, τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ὁποίων εἶναι πλουσίως κεκοσμημένον, ἔχει ὠραῖες βρύσες καὶ πολυάνθρωπον παζάρι εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκονται ἀπειράριθμα καφενεῖα, ὅπου συχνάζουν πολλοὶ ἀργόσχολοι συζητοῦντες τὰ νέα τῆς ἡμέρας. Εἰς τὸ δεξιὸν τῆς ὁδοῦ τῆς πρὸς τὸ Αἰτωλικὸν ἀγούσης εὐρίσκονται πολλοὶ κῆποι γόνιμοι, ἐξόχως καλλιεργημένοι, οἵτινες ἀρδεύονται ἐπιτηδείως καὶ εἰς τοὺς ὁποίους φθάνει τις διερχόμενος διὰ μέσον ὠραίου ἐλαιῶνος».

Καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην παρατηρεῖ τις τὴν καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν μνημονευθεῖσαν διάκρισιν μεταξὺ τῶν κατοίκων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλούσιοι, ἦτοι οἱ ἔμποροι, οἱ μεγάλοι πλοιοκτῆται καὶ οἱ καπετάνιοι, κατῴκουν τὸ κέντρον τῆς πόλεως, ἐνῶ τὸ λοιπὸν μέρος κατῴκειτο ἀπὸ τὴν πτωχοτέραν τάξιν τῶν ναυτῶν, τῶν γεωργῶν καὶ τῶν ἀλιέων, τῶν τελευταίων μάλιστα τούτων ὡς ἐξῆς, περιγράφει ὁ Raybaud τὴν κατάστασιν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἔργῳ του. «Πέριξ ἡμῶν ψαράδες ἡμίγυμνοι ἐντὸς πλοιαρίων (*esquifs*) μικροτέρων καὶ τῶν ἰδικῶν μας μὲ ἕνα εἶδος τριαίνης (ἐννοεῖ προφανῶς τὸ καμάκι) ἀνὰ χεῖρας ψαρεύουσιν» καὶ περαιτέρω «... Αὐτοὶ οἱ πτωχοὶ ψαράδες ζῶσιν εἰς τὸ μέσον τῆς λιμνοθαλάσσης εἰς τὴν ὁποίαν

41) Fabre σελ. 2.

42) τόμ. 1ος σελ. 284 κ. ἐπ. καὶ τόμ. 2ος σελ. 315 κ. ἐπ.

ἀσκοῦσι τὸ πενιχρόν των ἐπάγγελμα, αἱ οἰκίαι των δὲ εἶναι ἄνωθι τοῦ ὕδατος μόλις τέσσαρας πόδας». Τοιαύτη τις ὑπῆρξεν ἡ κατάστασις τοῦ Μεσολογγίου, τοῦ ὁποίου ὁ πληθυσμός, ἰδίως λόγῳ τῆς συρροῆς πολλῶν φιλελλήνων καὶ ἄλλων ηὔξανεν ὥστε κατὰ τὸ 1822 καὶ 1823 νὰ ἔχη περίπου 6.000 μέχρι 9000 κατοίκους. Ἀντιθέτως ὅμως ἡ λαμπρότης τῆς πόλεως λόγῳ τῶν συχνῶν τοῦ πολέμου κακουχιῶν καὶ τῶν κανονιοβολισμῶν ἐμειοῦτο καὶ ἔφθασεν εἰς τοιοῦτον σημεῖον, ὥστε κατὰ τὸν Prokesch—Osten⁴³⁾ νὰ εἶναι «φύραμα ἀθλίων οἰκιῶν ἄνευ ἀσφαλοῦς στρατῶνος καὶ ἀποθήκης».

43) Τόμ. 1ος σελ. 393 καὶ Βλασοπούλου σελ. 9 καὶ Ν. Δραγούμη ἔνθα ἀν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ε Σ Ο Δ Α

Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο θὰ ἐρευνηθῆ ἡ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἀπόδοσις τῶν φόρων ἐν Μεσολογγίῳ, ἢ ἐκ τῶν λειῶν καὶ τῶν εἰσφορῶν οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις αὐτοῦ καὶ τέλος τί ποσὸν ἐκ τῶν συναφθέντων δανείων ἐσωτερικῶν ἢ μὴ διετέθη ὑπὲρ αὐτοῦ.

Τοῦτο μόνον δύναται να λεχθῆ ἐνταῦθα περὶ ὄλων τούτων, ὅτι διὰ τοὺς ἐν τοῖς πρόσθεν ἀναπτυχθέντας λόγους δὲν ἠδυνήθημεν ν' ἀνεύρωμεν πλήρεις καὶ ἐν πολλοῖς ἐξειδικευμένας πληροφορίας.

1. ΦΟΡΟΙ

Αἱ ἐπαναστατικαὶ Κυβερνήσεις καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διετήρησαν τὸ αὐτὸ φορολογικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ὑπῆρχεν καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ⁽⁴⁴⁾ καταργήσασαι μόνον τοὺς φόρους ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἔφερον τὴν σφραγίδα τῆς Τουρκικῆς ἀυθαιρεσίας καὶ νοοτροπίας ὡς π. χ. τὸ χαράτσι καὶ τοὺς αὐθαιρέτους πλὴν ὅμως τακτικῶς εἰσπραττομένους ἀπὸ τοὺς πιασάδες φόρους.

Ἐκ τῆς μειώσεως δ' ὕθεν τῶν φόρων, τῆς ἐν γένει ἐμπολέμου καταστάσεως καὶ τὴν ἔνεκεν ταύτης παραλύσεως τοῦ ἐμπορίου τὰ ἔξοδα δὲν ἐκάλυπτον κατὰ τὸν Α. Ἄνδρεάδην οὔτε τὸ τρίτον τῶν ἐσόδων, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς

44) Α. Ἄνδρεάδου Δημ. Οἰκ. σελ. 6.

λοιπῆς Ἐπικρατείας πλὴν τῆς Κρήτης ἀνήρχοντο μόνον εἰς τὸ ποσὸν τῶν 5.462.600 γροσίων (45).

Οὕτω ὁ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς καὶ εἰσαγωγῆς φόρος, ὁ ὁποῖος ἀρχικῶς μὲν ἦτο 12^ο]₀, ὡς πληροφοροῦμεθα ἔκ τινος προκηρύξεως τῆς 24 Φεβρουαρίου τοῦ 1822 τοῦ Ἑπιτελείου τῶν Ἐσωτερικῶν (46), μετὰ ταῦτα ὑπεβιβάσθη διὰ τὰ ἐξαγόμενα εἶδη εἰς τὸ ἥμισυ (47). Τί ἀπέφερον ὁ δασμὸς οὗτος δὲν γνωρίζομεν. τοῦτο μόνον δύναται νὰ διατυπωθῇ ὅτι λόγῳ τῆς πλεονεξίας τῶν ἐκμισθωτῶν, τῆς παρουσίας τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῆς ἀρπαγῆς τῶν ἀτάκτων στρατευμάτων τῆς Ἐπαναστάσεως ἦτο ἀρκούντος μειωμένος (48).

Ὁ φόρος τῆς δεκάτης ὠρίσθη διὰ θεσπίσματος τοῦ Βουλευτικοῦ ἐκδοθέντος κατὰ τὸ 1822 ὡς ἑξῆς :

1) Ἀπὸ καρπούς, γεννήματα καὶ ἐν γένει προϊόντα, ἔφ' ὧν δὲν ὑφίστατο ἰδιαιτέρα τις φορολογία ἢ Διοίκησις ἐλάμβανεν τὸ 1]₁₀. Τῆς φορολογίας ταύτης ἐξηροῦντο τὰ ἰδιόκτητα κτήματα, ἅτινα ἐχρησίμευον διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ἰδιοκτητῶν των.

2) Ἐκ τῶν καρπῶν, γεννημάτων καὶ ἐν γένει προϊόντων τῶν Ἐθνικῶν κτημάτων ἐλαμβάνοντο τὰ 3]₁₀ τέλος δὲ

3) Ἐκ τῆς ὀρύξεως ἐλαμβάνοντο μόνον τὰ 2]₁₀ (49).

Τὰ Ἐθνικὰ κτήματα, (50) τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν μεγάλας ἐκτάσεις καὶ αἱ ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδόσεις θὰ ἦσαν σημαντικαί, ἐὰν ἐξεποιούντο, ἐφυλάσσοντο ὑπὸ τῶν ἐπα-

45) Α. Ἀνδρεάδου Δημ. Οἰκ. σελ. 7 τὰ ἔσοδα τῆς Κρήτης ἀνήρχοντο εἰς 7.383.620 γροσία.

46) Ἀρχ. Ἑλλην. Παλιγ. τόμ. Α' σελ. 407.

47) Mauger τόμ. 1ος σελ. 251.

48) Prokesch—Osten τόμ. 1ος σελ. 440 Σ. Τσαγγάρη σελ. 26.

49) Σ. Τσαγγάρη σελ. 26.

50) Ν. Κολυβά σελ. 18 κ. ἐπ.

ναστατικῶν κυβερνήσεων, ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς ἐγγυή-
σεις διὰ τυχὸν ἐκδοθησόμενα δάνεια, καίτοι καὶ παρὰ τὸν
σχετικὸν ἀπαγορευτικὸν νόμον οὐκ ὀλίγα ἐκ τούτων ἐξε-
ποιοῦντο ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν ἀντὶ ἐλαχίστης τιμῆς κατὰ
μαρτυρίαν τοῦ Χέρσβεργ.

Ἐκτὸς τῶν ἄνω φόρων ὑφίσταντο καὶ ἄλλοι ὡς ὁ ἐπὶ
τῆς σταφίδος, ἐπὶ τῶν ἐκδιδομένων ἐγγράφων πρὸς συν-
τήρησιν τῆς ἀστυνομίας κ. ο. κ. (51)

Καὶ τοιαύτη μὲν ἦτο ἡ γενικωτέρα φορολογικὴ κατά-
στασις ἐπὶ τῆς Ἐπαναστάσεως, εἰδικώτερον ὅμως ὡς
πρὸς τὸ Μεσολόγγιον παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς :

Κατὰ τὸν προϋπολογισμὸν τὸν ὁποῖον κατέθεσεν ἡ
ἐπὶ τούτῳ ἐπιτροπὴ εἰς τὴν Συνέλευσιν τῆς Ἐπιδαύρου
«τὸ Μεσολόγγιον, Ἀνατολικὸν (δηλ. τὸ Αἰτωλικὸν) καὶ
Νεοχώρι ἀπὸ εἰσοδήματα καὶ ἐθνικά, δουγάναις, δάτζια,
ἐλαίας, διβάρια, λάδια, κρασιά, σταφίδας καὶ ἄλλα δίδουν
κατ' ἔτος 300.000 γρόσια».

Ἡ ὀρθότης ὅμως καὶ ἡ ἀκρίβεια τοῦ προϋπολογισμοῦ
ἀμφισβητεῖται ὑφ' ὄλων, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ μετέπειτα συ-
σταθεῖσα ἐπιτροπὴ «τῶν ἐθνικῶν λογαριασμῶν» ν' ἀνα-
φέρῃ σχετικῶς μὲ τὸν ἀνωτέρω προϋπολογισμὸν ὅτι εἶναι
«πλήρης πλαστοπαρτίδων ἐλλείψεων, λαθῶν καὶ ἀνωμα-
λιῶν». (52) Ὅπως δὲ ὅμως καὶ ἐὰν ἔχη ὁ ὡς ἄνω προϋ-
πολογισμὸς τοῦτο εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀπόδοσις τῶν
φόρων ἤρχισεν ἤδη νὰ ἐλαττοῦται ἀπὸ τῆς πρώτης πο-
λιορκίας, διότι «τὸ ἄξιαφρο ἔμβασμα τῶν ἐχθρῶν τοὺς
ἔκαμεν ἢ νὰ ἀφίσουν τὰ γεννήματα ἢ νὰ τὰ καύσουν». (53)

Ὁ πλούσιος πρὸ τῆς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου ἐλαιῶν

51) Περὶ πάντων τούτων ἰδὲ Σ. Τσαγγάρην ἔνθα ἀν.

52) Κ. Παπαρηγόπουλος τομ. 5ος σελ. 792.

53) Ἀρχ. Ῥώμα τομ. Ιος σελ. 323.

ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατεστράφη, μειωθέντος οὕτω σημαντικῶς τοῦ φόρου ἐπὶ τοῦ ἐλαίου. Οἱ Μεσολογγῖται τὸ μὲν διὰ νὰ κατασκευάσωσιν πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ διὰ νὰ κατασκηνώσωσιν, τὸ δὲ διὰ νὰ θερμαίνωνται ἀπέκοπτον τὰς ἐλαίας, ἣν καταστροφὴν συνεπλήρωσεν καὶ ἡ παρὰ τὴν γνώμην τῶν προκρίτων τοῦ Μεσολογγίου, δοθεῖσα διαταγὴ τοῦ Α. Μαυροκορδάτου, ὅπως ἀποκοπῇ τελείως ὅλος ὁ ἐλαιὼν ὁ ἀπὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς μέχρι τῆς πόλεως, ἐν πλήρη μάλιστα καρποφορήσει, ἵνα, καίτοι ὁ κίνδυνος δὲν ἦτο ἄμεσος, περιττειχισθῇ τὸ μέρος ἐκεῖνο.⁽⁵⁴⁾

Αὐτὸς οὗτος ὁ Μαυροκορδάτος ὡς ἐξῆς διαπιστοῖ τὴν δημοσιονομικὴν ἀθλιότητα τῆς πόλεως. Ἐναφέρει τοῦτέστιν ὅτι τὰ μόνα εἰσοδήματα, τὰ ὅποια ἀπέμεινον, ἦσαν τὰ τῶν δογανῶν καὶ τῶν διβαριῶν «ἐπειδὴ ποῖα ἄλλα δύνανται νὰ ὑπάρξουν εἰς γῆν μείνασαν ἔρημον»⁽⁵⁵⁾.

Εἰς τοιαύτην ἀθλίαν κατάστασιν εὔρεν τὸ Μεσολόγγιον ἡ ἐν αὐτῷ συνελθοῦσα τὴν 23 Δεκεμβρίου 1823 συνέλευσις τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἡ ὁποία κατόπιν εἰσηγήσεως τοῦ Μαυροκορδάτου ἀπεφάσισεν νὰ ζητήσῃ μέρος τῶν ἐσόδων τῆς Πελοποννήσου, ἀνέθεσεν δὲ συγχρόνως εἰς ἐπιτροπὴν ἀποτελουμένην ἐκ τοῦ στρατηγοῦ Ράγγου, τοῦ καπετὰν Σούκα, τοῦ Ν. Δροσίνη, Ἐθναγ. Διαλήτη, Νικολ. Σταΐκου καὶ Ἰωάννου Χρήστου μὲ γραμματέα τὸν Γ. Πράσινον, ἵνα πληροφορήσῃ τὴν Συνέλευσιν «ποῖα καὶ πόσα εἶναι τὰ Ἐθνικὰ κτήματα πού κατακρατοῦνται, ποῖοι συνέτρεξαν νὰ κατακρατηθοῦν» ὅπως, ἐπὶ τῇ βράσει

54) Σχετικῶς ἰδὲ Δ. Κόκκινον, τόμ. 3ον σελ. 427.

55) Α. Ἀνδρεάδου. Δημ. Οἰκ. σελ. 7 σημ. 3.

τῶν πληροφοριῶν, αἵτινες θὰ τῇ παρείχοντο, ὀυθμίσει τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν καὶ τὰ ἐκ τούτων ἔσοδα.

Ἐὰν ἐδόθη ἢ ὄχι ὑπὸ τῆς Πελοποννήσου μέρος τῶν ἐσόδων τῆς δὲν γνωρίζομεν, πιστεύομεν ὅμως ὅτι δὲν ἐδόθη ὄχι τόσον λόγῳ τῶν μὴ ἀγαθῶν σχέσεων Πελοποννησίων καὶ Μεσολογγιτῶν (56) ὅσον ἐκ τοῦ ὅτι καὶ τὰ ἔσοδα τῆς Πελοποννήσου εἶχον σημαντικῶς ἐλαττωθῆ, διότι πολλοὶ πρόκριτοι αὐτῆς, ὡς ὁ Σισίνης εἰς τὴν Γαστουίνην, κατεκράτουν δι' ἑαυτοὺς τὰς εἰσπραξείας τῆς περιφερείας τῶν καὶ δὲν εἰσέφερον ταύτας εἰς τὸ κοινὸν ταμεῖον.

2. ΔΑΝΕΙΑ

Δάνεια σχετικὰ πρὸς τὴν οἰκονομικὴν τοῦ Μεσολογίου ἐνίσχυσιν συνήφθησαν καὶ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ. Ἐσωτερικὰ. Τοιαῦτα συνήφθησαν τρία τὸν ἀριθμὸν ὑπὸ τῆς Διοικήσεως διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Μεσολογίου, κυρίως ὅμως εἰπεῖν τὰ δάνεια ταῦτα εἶναι παραχωρήσεις προσόδων τμημάτων τοῦ ἐλευθερωθέντος ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, γενόμεναι ὑπὸ τύπον δανείων εἰς τὴν Διοίκησιν, ὡς τοιαύτας δ' ἄλλως τε τὰς χαρακτηρίζει καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 18558 τῆς 5 Ἀπριλίου 1826 ἔγγραφον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ.

Τὰ δάνεια ταῦτα εἶναι τὰ ἑξῆς :

α) Τὸ δάνειον τοῦ Ναυπλίου. Τὸ σχετικὸν ἔγγρα-

56) Εἶναι ἐπίσης ἀμφίβολον ἐὰν παρεχωρήθησαν εἰς Μεσολόγιον καὶ αἱ ἐκ τῆς δεκάτης πρόσοδοι τῆς ἐπαρχίας Ἑλιδος τῆς ὁποίας ὁ Ἐπαρχος διετάχθη ὑπὸ τῆς Διοικήσεως νὰ τὰς παραχωρήσῃ αὐτῷ. Α. Μίχου, σελ. 11-12.

φρον λέγει ὅτι «Ἡ Διοίκησις προλαβόντος, ἀφ' οὗ εἰσέπραξεν τὸ δάνειον ἐντὸς τοῦ Ναυπλίου, τὸ ὁποῖον εἶναι γνωστὸν τοῖς πᾶσιν πόσον καλῶς ἐχρησίμευσεν εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ Μεσολογγίου».

β) **Τὸ δάνειον τῆς Σύρας.** Τὸ σχετικὸν ἔγγραφον λέγει: «Ἐνεργεῖ ἤδη δραστηρίως (ἡ Διοίκησις), δι' ἐπίτηδες διορισθείσης ἐπιτροπῆς τὴν εἰσπραξίν τοῦ δανείου τῆς Σύρας, τοῦ ὁποίου τὰ χρήματα συναζόμενα παραδίδονται ἀμέσως εἰς τοὺς ἐν Σύρᾳ ἀπεσταλμένους τῆς φρουρᾶς Μεσολογγίου» καὶ

γ) **Τὸ δάνειον τῆς Πελοποννήσου,** τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ σχετικὸν ἔγγραφον «δὲν βλέπει διενεργούμενον ἡ Διοίκησις» παρὰ τὴν διαβεβιώσιν τῶν προκρίτων αὐτῆς, Μαυρομιχάλη, Ζαΐμη Παπαγιαννοπούλου, Γρηγοριάδη, Φωτήλα καὶ Σωτ. Νοταρᾶ, ἐν τῇ ὁποίᾳ διαβεβαιώσει ἐλέγετο ὅτι ἐντὸς εἴκοσι ἡμερῶν θὰ παρείχοντο αἱ πρόσοδοι ὑπὸ τύπον δανείου.

Ἐὰν καὶ τὰ τρία ἀνωτέρω δάνεια ἐπραγματοποιήθησαν καὶ πραγματοποιηθέντα τί ἀπέφερον διὰ τὸ Μεσολόγιον δὲν γνωρίζομεν.

Ἐξωτερικά : Ἐξωτερικὰ δάνεια τὰ ἐκ τῶν ὁποίων ποσὰ ἐπρόκειντο νὰ δοθῶσιν διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Μεσολογγίου ἦσαν τὰ ἐξῆς δύο : (57)

α) Τὸ δάνειον τῶν 1.000.000 ἰσπανικῶν διστήλων, ἡ σύναψις τοῦ ὁποίου ἐπετράπη διὰ νόμου τὴν 25 Δεκεμβρίου 1825.

Τὸ δάνειον, τοῦτο ἠσφαλίζετο δι' ὑποθήκης ἐπὶ παντὸς καὶ εἰς οἰονδήποτε μέρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας κειμένου Ἐθνικοῦ κτήματος, θὰ ἐγίνετο δὲ κατ' ἀναλο-

57) Α. Ανδρεάδου. Ἐθνικὰ Δάνεια σελ. 20.

γίαν τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐθνικῶν γαιῶν καὶ ἐκάστης ἢ συνδρομῇ δὲν θὰ ἦτο ὑπερτέρα τῶν 100.000 ταλλήρων.

Ἡ ὑποθήκη θὰ ἐγίνετο κατόπιν Δημοσίου πλειστηριασμοῦ εἰς τὸν προσφέροντα τὰ περισσότερα, ὃ δὲ δανειστής θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ καρποῦται τὸ ὑποθηκευόμενον καταβάλλων ὡς καὶ πᾶς πολίτης τὸν φόρον τῆς δεκάτης.

Ἐπίσης ἀπεφασίσθη, ὅπως ἡ μὲν διάρκεια τοῦ δανείου εἶναι ἑξαετής, παρερχομένης δὲ τῆς προθεσμίας ταύτης ἀπράκτου ἢ Διοίκησης ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρώσῃ τὸ κεφάλαιον καὶ τόκον 8 % ἄλλως ὁ δανειστής θὰ καθίστατο κύριος τῶν δι' ἐγγύησιν δοθέντων ἐθνικῶν κτημάτων ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐκρίθη ὅπως ἡ καταβολὴ γίνῃ κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς μετρητὰ κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἥμισυ εἰς Ἐθνικὰς ὁμολογίας ἢ εἰς οἰασδήποτε διαταγὰς πληρωτέας ἀπὸ τῶν Ταμείων. Τὸ δάνειον τοῦτο τὸ μέλλον νὰ συναφθῇ μετ' ὁμοίων βαρυτάτους ὅρους ἀπέτυχεν.

β) Τὸ δάνειον τῶν 100.000 ἰσπανικῶν ταλλήρων, ἡ σύναψις τοῦ ὁποίου ἐπετράπη διὰ τοῦ νόμου τῆς 7 Ἀπριλίου 1826. Ἡ διεξαγωγὴ τῶν συνεννοήσεων μετὰ τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῶν λοιπῶν ἐνεργειῶν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ δανείου ἀνετέθη εἰς τοὺς Δ. Ῥώμαν, Π. Στεφάνου καὶ Κ. Δραγῶναν. Τὸ δάνειον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἐξόδου τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου, ἵνα διατεθῇ κατὰ μέγα ποσοστὸν δι' αὐτὸ ἠσφαλίζετο δι' ὁμολογιῶν ἴσης ποσότητος ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν κτημάτων, ὃ δὲ τόκος αὐτοῦ καὶ τὸ κεφάλαιον θὰ ἦσαν ἐξοφλητέα μετὰ διετίαν, ἀπὸ τῆς δυνάμεως.

Τὸ δάνειον θὰ διετίθετο ὡς ἀκολούθως.

Εἰς Μεσολόγγιον	25.000	τάλλαρα
Δι' ἐπισκευὴν τοῦ φρουρίου τοῦ Μεσολογγίου ἐτέρας	5.000	τάλλαρα

Διὰ τροφὰς τῶν ἐκτὸς τοῦ Μεσο-
λογίου στρατευμάτων, ἅτινα ἔμελλον
νὰ μεταβῶσιν πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ 10.000 τάλλαρα

Αἱ λοιπαὶ ἐξήκοντα χιλιάδες τάλληρα θὰ διετίθεντο
πρὸς μισθοδοσίαν τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ.

Καὶ τὸ δάνειον ὅμως τοῦτο ἠκολούθησεν τὴν τύχην
τοῦ πρώτου, αἱ δὲ προσπάθειαι τῆς Διοικήσεως πρὸς οἰκο-
νομικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ πολιορκουμένου Μεσολογγίου κα-
ταδεικνύουσιν ὅποσον ἀργὰ κατηννόησεν αὕτη τὴν σημα-
σίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἡ σωτηρία αὐτοῦ διὰ τὸν ὄλον
ἀγῶνα.

3. ΛΕΙΑΙ

Αἱ λείαι τόσον διὰ τὴν καθόλου Ἐπανάστασιν, ὅσον
καὶ διὰ τὸ Μεσολόγγιον δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς
σπουδαία οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις, διότι καίτοι ἐκ τούτων
εἶχεν ὀρισθῆ ἄξιόλογον ποσοστὸν ὑπὲρ τοῦ Κράτους ὅμως
οὐδέποτε εἰσεπράττετο ἀλλὰ κατεκρατοῦντο αὗται ὑπὸ
τῶν στρατιωτῶν οὔτινες ὡς μὴ πληρωνόμενοι δὲν ἠδύ-
ναντο νὰ ἐλεγχθῶσιν.

Ἐν Μεσολογγίῳ ἐκτὸς τῶν λειῶν τὰς ὁποίας ἀπεκό-
μιζεν ἡ φρουρὰ αὐτοῦ κατὰ τὰς διαφόρους ἐκ τοῦ τείχους
ἐξόδους της σημειοῦνται καὶ ἄλλαι τινὲς σημαντικαὶ λείαι.

Οὕτω ἀναφέρεται ὅτι ὁ Δημ. Μακρῆς μετ' ἄλλων Με-
σολογγιτῶν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1822 σενέλαβον πλοῖον, τὸ
ὁποῖον μετέφερεν Τούρκους καὶ χρήματα καὶ τοὺς μὲν
ἐφόνευσαν τὰ δὲ χρήματα ἀνερχόμενα εἰς 150.000 γρόσια
ἀφήρσαν.

Ἐπίσης κατὰ τὸ 1823 πλέων ὁ ὕδραϊκὸς στόλος πρὸς
τὸ Μεσολόγγιον συνήντησε Τουρκικὸν πλοῖον, μεταξὺ
Ἐχυνάδων καὶ Ἰθάκης τὸ ὁποῖον, ἀφ' οὗ συνέλαβε, τοῦ
ἀφήρσε 200.000 γρ. ἐλθὼν ἀκολούθως εἰς Μεσολόγγιον
(ἰδὲ καὶ I. Φιλήμονα σελ. 31).

4. ΕΙΣΦΟΡΑΙ (58)

Εὔδομεν ἀνωτέρω ὅποια ἦσαν αἱ ἐνέργειαι τῆς Διοικήσεως διὰ τὴν οἰκονομικὴν τοῦ Μεσολογγίου ἐνίσχυσιν. Δύναται ὁμως νὰ λεχθῆ ὅτι, ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον δὲν κατώρθωσεν αὕτη, κατωρθώθη ἐν μέρει ἀπὸ τὰς χάριν τοῦ Μεσολογγίου εἰσφορᾶς τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ξένων, αἵτινες ἐδίδοντο εἴτε εἰς χρῆμα εἴτε εἰς εἶδος.

Ἦδη ἀπὸ τῆς πρώτης ἐξεγέρσεως τῆς πόλεως κατὰ τῶν Τούρκων ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐντοπίου στρατοῦ Ἀθ. Ραζηκότσικας κατήρτισεν ἐπιτροπὴν ἀπὸ τοὺς Π. Παπαλουκᾶν, Ἀλεξ. Τσιμπουράκην καὶ Ἀποστ. Καψάλην πρὸς ἐνέργειαν ἔρανου μεταξὺ τῶν Μεσολογγιτῶν, ἵνα ἐκ τοῦ προϊόντος αὐτοῦ δχυρωθῆ ἡ πόλις. Ὁ ἔρανος ἐγένετο καὶ ἀπέδωκεν 18.303.30 γρόσια συνυπολογιζομένων εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο καὶ τῶν ἐσόδων ἐκ τῆς Ἀλυκῆς, τῶν Τελωνείων καὶ ἐκ τῆς πωλήσεως κρομμύων. (59) Αἱ μεγαλύτεραι εἰσφοραὶ κατὰ τὸν ὥς ἄνω ἔρανον ἦσαν αἱ τοῦ Ἰωάννου Τρικούπη, Δημ. Πλατύκα, Μήτσου Τζιντζιόλη, Στάμου Σιδέρη ἐκ γρ. 1000, τοῦ Ἀναστ. Παλαμᾶ ἐξ 900 γρ.,

58) Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο θὰ γίνῃ λόγος περὶ τῶν ἐκουσίων εἰσφορῶν διότι ὑφίστανται καὶ τοιαῦται ὑποχρεωτικαὶ ἐπιβαλλόμεναι ὑπὸ τῶν νόμων τῆς Διοικήσεως ὡς π. γ. ὑπὸ τοῦ νόμου 26 τῆς 2 Ἰουνίου 1823 ἐπεβλήθη γενικὸς ἔρανος ἐπὶ ὅλων τῶν κατοίκων τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ὠρίζεν δὲ ὁ νόμος ὅτι ἐκ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος εἰσεπράττοντο 62.000 γρ. ἐκ τῆς Πελοποννήσου 500.000 γρ. ἀπὸ τὴν Κρήτην 100.000 γρ. ἀπὸ τὴν Εὐβοίαν 40.000 γρ. ἀπὸ τὰς τρεῖς ναυτικὰς νήσους 37.500 γρ. ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγ. Πελάγους 160.000 γρ. καὶ τέλος ἀπὸ τὴν Ἀνατ. Ἑλλάδα 100.000 γρ. οἵτινες ὁμως ἔρανοι ὡς μὴ σχετιζόμενοι μὲ τὴν ἄμεσον οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Μεσολογγίου δὲν θὰ ἐξετασθῶσιν.

59) I. Ραζη-κότσικα σελ. 65.

τοῦ Παύλου Μπονισέρη ἐξ 800 γρ., τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος ἐκ 2.250 γρ. Ὁ Δημήτριος Δεληγιώργης, εἰς ἐκ τῶν μᾶλλον δρασάντων κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ Μεσολογγίου συνεισέφερον χάριν τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα ἐν ὄλῳ γρόσια 149.164. Οὗτος χρηματίσας φροντιστῆς τῆς πόλεως οὐ μόνον δὲν ἐλάμβανεν μισθόν, ἀλλὰ συνετήρει καὶ τὴν φρουρὰν αὐτοῦ. Ὅταν ἀπεκατεστάθημεν ἐζήτησε ἀπὸ τὸ Κράτος ἀποζημίωσιν, ἐκ τοῦ σχετικοῦ δὲ δικαιολογητικοῦ ταύτης βλέπομεν τί ἀκριβέστερον προσέφερον. (60)

1) Διὰ τροφοδοσίαν τῆς φρουρᾶς ἐπὶ 60 ἡμέρας. 2.749.32 γρ.

2) Διὰ 270 ὀκάδες ψωμοῦ τῆς φρουρᾶς 162 γρ.

3) Ἐπλήρωσε, καθὼς γράφει εἰς τοὺς Δ. Καπρῆν διὰ ναῦλα τῶν ἐν Μεσολογγίῳ μεταφερθέντων τροφίμων τῆς φρουρᾶς καὶ 720 γρ.

4) Διὰ μισθοὺς ἀπὸ 1ης Σεπτεμβρίου μέχρι τέλους Ἀπριλίου 1826 110.590 γρ.

Ἦτοι ἐν ὄλῳ 114.221.32 γρ.

Ὁ στρατηγὸς Γκούρας (61) βλέπων τὴν ἀνάγκην νὰ παραμείνῃ ὁ στόλος εἰς Μεσολόγγιον καὶ ὅτι τοῦτο καθίστατο ἀδύνατον λόγῳ ἐλλείψεως χρημάτων προσέφερον 100.000 γρ. ζητῶν ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, ὅπως κλεισθῶσιν εἰς τὰς προσόδους τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ὁ Κωνστ. Πιρινεᾶς ἢ Τσιριγώτης, ὁ ὁποῖος διετέλεσεν Πολιτάρχης κατὰ τὸ 1825 διετῆρει σῶμα ἐξ 25 ἀνδρῶν εἰς οὓς κατέβαλεν ἐξ ἰδίων 60 γρόσια μηνιαίως δι' ἕκαστον.

Κατὰ τὴν 17ην Δεκεμβρίου 1825 ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξου-

60) Κ. Στασινόπουλος Μεσολλόγγιον σελ. 125.

61) Μάμουκα τομ. 4ος σελ. 67 κ. ἐπ.

σία αισθανομένη τὴν σημασίαν τῆς σωτηρίας τοῦ Μεσολογγίου διὰ τὴν τύχην τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα καὶ δὴ εἰς τὴν Πελοπόννησον ὡς καὶ τὸ ἀναγκαῖον τοῦ κατάπλου τοῦ στόλου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν πολιορκημένων κατοίκων αὐτοῦ, ἀπεφάσισεν κατ' ἀρχὰς μὲν νὰ ἐκποιοθῶσιν Ἐθνικὰ κτήματα, μετὰ ταῦτα ὅμως ἔκρι-
νεν, ἐπειδὴ τοῦτο ἦτο δυσχερές, νὰ διατάξῃ γενικὸν ἔρα-
νον. Εἰς τὸν ἔρανον αὐτὸν ἐνεγράφησαν ὅλα τὰ παρόντα
μέλη τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. (62) Οὕτω ὁ Νικήτας ὁ
Τουρκοφάγος ἔδωκεν τὸν χρυσοῦν ἀκινάκην του.

Ἐστράτηγος Γκούρας 4.000 γρόσια ἢ δὲ σύζυγος
αὐτοῦ 30 φουστιανέλλες διὰ τὴν φρουρὰν τῆς πόλεως.

Ἐ Δημήτριος Ἐψηλάντης ὅλα τὰ ἀργυρᾶ του νομί-
σματα.

Ἐ καθηγητῆς Γεννάδιος ἔρριψεν κατὰ γῆς, λέγει ὁ
Rouqueville, τὸ βαλάντιόν του προσφερθεὶς συγχρόνως
ὅπως ἐπὶ ἓνα ἔτος μὴ λάβῃ τοὺς μισθοὺς του.

Τέλος ἢ ἐπὶ τοῦ ἐράνου τούτου ἐπιτροπὴ τῶν Ἀθη-
νῶν συνεκέντρωσεν 8.900 γρ. Τὸ σύνολον τῶν ἐν τῷ ὡς
ἄνω ἐράνω δοθέντων εἰσφορῶν ὑπολογίζεται εἰς 42.000
γρόσια. (63) Τὰ χρήματα ὅμως ταῦτα δὲν ἐπήρκεσαν διὰ
τὰς τόσας ἀνάγκας τοῦ Μεσολογγίου, τούτου ἔνεκεν
ἐστάλη ὑπὸ τῆς φρουρᾶς ἐπιτροπὴ εἰς Ναύπλιον, ἵνα ἐμ-

62) Pourqueville Ἱστορία σελ. 664, 665, 884 ὁ Pourqueville
ἐν Histoire de la Grèce τομ. 6ος σελ. 48 ἀναφέρει καὶ τὸ
ἔξης χαρακτηριστικὸν «les exemples faisant monter la rou-
geur au visage de plus avarés, chefs, navarques, capitaines
tout s'empresserent d'offrir leurs tributs volontaires».

63) Fabre σελ. 106-109.

Κατὰ τὸν Σπυρομίλιον τὰ χρήματα ταῦτα δὲν ἀντιπροσώ-
πευον παρὰ μόνον ποσὸν ἴσον πρὸς τὰ 26% τῶν ὀφειλομένων
μισθῶν (σελ. 27).

φρανιζομένη ἐνώπιον τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἀναπτύξη καὶ αὐθις τὰς μεγάλας αὐτῆς ἀνάγκας, αἵτινες ἔχρηζον ἀμέσου θεραπείας. Ἐκ μέρους τῆς ἐπιτροπῆς ὠμίλησεν πρὸς τὴν συνέλευσιν ὁ Σπ. Τρικoupης, ὅστις ἐζήτησεν ὅπως ἀποσταλῶσιν τὸ ταχύτερον πολεμοφόδια καὶ τροφίμα καὶ καταβληθῶσιν ἅμα καὶ οἱ μισθοὶ τῶν στρατιωτῶν οἵτινες ἦσαν παντελῶς γυμνοὶ καὶ νήστευσι, τονίζων ὅτι ἐὰν δὲν δοθῶσιν ταῦτα θὰ εἶναι ἀδύνατος ἡ περαιτέρω ἄμυνα τῆς φρουρᾶς.

Ἡ Διοίκησις εὐρέθη πρὸ διλήμματος, ἐνόει ὁποίας θλιβερᾶς διὰ τὸν ὅλον ἀγῶνα συνεπείας θὰ εἶχεν ἡ πτωσις τοῦ Μεσολογγίου, ἀλλὰ καὶ εὐρίσκετο εἰς ἀπόλυτον ἀδυναμίαν νὰ παράσχῃ βοήθειαν. Εἰς μάτην ὁ καθηγητῆς Γεννάδιος ἐξέθετεν τοὺς κινδύνους ἐκ τῆς μὴ παροχῆς τῆς αἰτουμένης βοηθείας καὶ ὁ ἴδιος ἠγήθη ἐπιτροπῆς πρὸς συλλογὴν ἐράνων προσφέρων τὰ ἅ τοῦ ἀπέμεινον βιβλία, τὸ δημόσιον ταμεῖον ἦτο κενὸν⁽⁶⁴⁾ ἐν ᾧ ἂν ἐτέρου δὲν ὑπῆρχεν ἐλπίς συνάψεως δανείου τινός. Πρὸς στιγμὴν ἡ Διοίκησις ἐσκέφθη ὅπως προσπορισθῆ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα ἐκ τῆς ἐκποιήσεως τῶν Ἐθνικῶν γαιῶν καὶ δένδρων μέχρι συμπληρώσεως ποσοῦ 3.000.000 γροσίων ἢ 1.500.000 φράγκων, κατήργησεν μάλιστα πρὸς τοῦτο καὶ τὸν σχετικὸν ἀπαγορευτικὸν νόμον^(61α) ἀλλ' ἡ Ἐπιτροπὴ τοῦ Μεσολογγίου, ἔχουσα πεῖραν τοῦ ποίαν τύχην θὰ εἶχεν καὶ ἡ ἀπόφασις αὕτη ὡς καὶ τοῦ ὅτι καὶ ἐὰν ἐπραγματοποιεῖτο θὰ ἀπῆται χρόνον πολύν, ἐν ᾧ τὸ Μεσολόγγιον εἶχεν ἄμεσον ἀνάγκην χρημάτων ἀντέστη εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, προέτεινεν δὲ εἰς τὴν Συνέλευ-

64) Ἀντωνιάδης σελ. 67 δὲν ἀναφέρει ὅμως τὸ ποσὸν τοῦ δευτέρου τούτου ἐράνου.

61α) Fabre σελ. 131-132.

σιν, ὅπως βιάσει τῆς ὡς ἄνω ἐνεργηθησομένης ἐκποιήσεως ἐξευρεθῆ δανειστής εἰς ὃν θὰ κατεβάλλετο τὸ ἐκ τῆς ἐκποιήσεως προϊόν. Ἡ Συνέλευσις ἐδέχθη τὴν πρότασιν ταύτην καί, διὰ νὰ καταστήσῃ ἔτι μᾶλλον εὐκολωτέραν τὴν ἐξέυρεσιν τοῦ κεφαλαίου, προσέθεσεν ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ σχετικῷ νομοσχεδίῳ, ὅτι θὰ προέβαιεν καὶ εἰς τὴν ἐκποίησιν Ἐθνικῶν γαιῶν.

Ὁ χρόνος παρήχετο, τῆς πόλεως αἱ ἀνάγκαι συνεχῶς ἠϋξανον, καὶ δάνειον οὐδαμοῦ ἐξευρίσκετο. Ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ Μεσολογγίου διεμαρτυρήθη εἰς τὴν Συνέλευσιν, ἣτις ὅμως παρέπεμψεν αὐτὴν εἰς τὸ Ἐκτελεστικὸν διὰ νὰ ἀποφασίσῃ ἐπὶ τῶν διαμαρτυριῶν της. Τὸ Ἐκτελεστικὸν ἀπεφάσισεν, ὅπως ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν συναθροισθεισῶν εἰσφορῶν 120.000 γρόσια μὲν δοθῶσιν εἰς τὸν στόλον ἵνα οὗτος δυνηθῆ καὶ πλεύσῃ πρὸς βοήθειαν τοῦ Μεσολογγίου, 300.000 γρόσια δὲ δοθῶσιν εἰς τὴν φρουρὰν αὐτοῦ διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀγῶνος. (Fabre σελ. 131—132) Τὰ ἐν λόγῳ ὅμως ποσὰ δὲν ἐπρόφθασαν νὰ σταλῶσιν εἰς τὸ Μεσολόγγιον διότι τοῦτο εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ πέσει εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν (65).

65) Σπυρομίλιος σελ. 135. Ὡσαύτως ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἐν σελ. 117—123 περιγράφων τὰς προσπάθειάς τῆς Ἐπιτροπῆς ἐν Ναυπλίῳ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν ἐνισχύσεως τοῦ Μεσολογγίου λέγει ὅτι εἰς τὸν ἐκεῖ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν γενόμενον ἔρανον οἱ μὲν πρόκριτοι καὶ στρατιωτικοὶ τῆς Πελοποννήσου προσέφερον 75.000 γρόσια, τὰ δὲ μέλη τῆς ἐθνοσυνελεύσεως 200.000 γρ. ἅτινα καὶ παρέλαβεν οὗτος (ὁ συγγραφεὺς) ἵνα τὰ δώσῃ εἰς τὸν πρὸς ἀπόπλουν ἐν Ὑδρῶ ἀναμένοντα στόλον, τέλος δὲ ἐν σελ. 123 συμπερασματικῶς λέγει ὅτι ἡ ἐν Ναυπλίῳ ἐπίσκεψις τῆς Ἐπιτροπῆς εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν συγκέντρωσιν εἰσφορῶν 400.000 γρ. διὰ τὸν στόλον καὶ 400.000 γρ. διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Μεσολογγίου.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν εἰς χρῆμα εἰσφορῶν ἐδόθησαν καὶ πολλαὶ εἰς εἶδος.

Οὕτω εὐθὺς ἅμα τῇ κηρύξει τῆς κατὰ τῶν Τούρκων ἐπαναστάσεως ὁ Κυριακὸς Μπροῦσκος προσέφερεν εἰς τὴν φρουρὰν τοῦ Μεσολογγίου τρόφιμα πυροβόλα καὶ πέντε πυροβολητάς. Ὁ Ζακύνθιος Βιτάλης κατὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν τῆς πόλεως προσέφερεν πλοῖον πλήρες πολεμοφοδίων.

Ὁ Διονύσιος Φραγκῖλος πλούσιος ναυτικὸς ἔφερεν διὰ τοῦ πλοίου του εἰς Μεσολόγγιον τρόφιμα καὶ ξυλείαν διὰ τὸ φρούριον. Ὁ Δημήτριος Μελετόπουλος κατὰ τὸ 1823 ἔστειλεν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς φρουρᾶς τῆς πόλεως 150 στρατιώτας ὑπὸ τὸν ἀντιστράτηγον Ἰωάννην Φειῤζόπουλον, οἵτινες καὶ ἐμισθοδοτοῦντο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μελετοπούλου.

Ἐπίσης γενναίας εἰσφορᾶς παρέσχον ὁ ἐκ Κερκύρας Κωνσταντῖνος Γεροστάθης (66) ὁ Διονύσιος Ῥώμας μετὰ τῆς οἰκογενείας του καὶ οἱ λοιποὶ Ἑπτανήσιοι καὶ δὴ οἱ Ζακύνθιοι οἵτινες κατὰ τὸν Ἀρτέμιον Μίχον καὶ αὐτὰ τὰ

66) Αἱ εἰσφοραὶ τοῦ Διονυσίου Ῥώμα καὶ τῆς οἰκογενείας του πρὸς τὸ Μεσολόγγιον ἦσαν καὶ πολλαὶ καὶ ποικίλαι. Εἰσφοραὶ εἰς χρήματα (ιδὲ σχετικὴν ἐπιστολὴν εὐχαριστήριον ἀπὸ 4)1)1826 Ἀρχ. σελ. 71). Εἰς τρόφιμα (ἐπιστολαὶ Δ. Θέμελη ἀπὸ 13)1)1826, 25)1)1826 τοῦ Α. Μιαούλη καὶ ἐπιτροπῆς Μεσολογγίου ἀπὸ 2)2)1826 (ιδὲ εἰς Ἀρχ. σελ. 21—22 καὶ 47) καὶ εἰς ἐνδύματα. Ἰδὲ ἐπίσης καὶ σχετικὰ πιστοποιητικὰ περὶ τῶν εἰσφορῶν τοῦ Κανδιανοῦ Ῥώμα ἐν σελ. 59 καὶ 60 τοῦ Ἀρχείου. Σχετικῶς καὶ Μίχος σελ. 13 σημ. 1 ὅστις εἰδικώτερον περὶ τοῦ Κ. Γεροστάθῃ τὸν ὁποῖον φέρει καταγόμενον ἐκ Κερκύρας ἐν ᾧ ἄλλοι φέρουσι καταγόμενον ἐκ Κεφαλληνίας λέγει ὅτι εἶχεν προταθῆναι νὰ διορισθῆι προμηθευτὴς τῆς πόλεως ὅπερ ὅμως λειτούργημα ἀνετέθη οὐχὶ εἰς αὐτόν, πρᾶξιν ἣν ἐπικρίνει ὁ Μίχος, ἀλλὰ εἰς τὸν Θεόδωρον Ξένον.

λινὰ ὑποκάμισά των καὶ σινδόνια παρεχώρησαν ἵνα χρησιμεύσουν πρὸς ἐπίδειςιν τῶν τραυματισθέντων πολεμιστῶν τῆς φρουρᾶς. (66α).

5. ΦΙΛΕΛΛΗΝΕΣ

Κατ' ἀρχὰς ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις δὲν ἐγένετο εὐμενῶς δεκτὴ ἐν Εὐρώπῃ, ὀλίγον ὅμως κατ' ὀλίγον καὶ δὴ μετὰ ἀπὸ μερικᾶς ἐπιτυχίας τῶν μαχομένων κατὰ τῶν Τούρκων, Ἑλλήνων, ἄνδρες πολιτευόμενοι καὶ λόγιοι ἤρχισαν νὰ δημιουργῶσιν διαφόρους πυρῆνας ὑπὲρ τοῦ Ἁγῶνος νὰ συνιστῶσιν ἐπιτροπὰς καὶ νὰ συλλέγωσι χρήματα καὶ ἄλλα χρήσιμα εἶδη, τὰ ὁποῖα ἀπέστελλον εἰς τοὺς μαχομένους, ὅχι δὲ ὀλίγοι καὶ τούτων κατῆλθον εἰς Ἑλλάδα καὶ ἔπασαν μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς (66 β). Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἐνίσχυσεν ἔτι περισσότερο τὸ φιλελληνικὸν ῥεῦμα τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης ὑπῆρξεν ἡ ἠρωϊκὴ ἔξοδος τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἡ πτώσις αὐτοῦ, ἡ ὁποία εἰς τὰς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν δημοσιευθείσας ἀφηγήσεις αὐτῆς ποικιλοτρόπως ἐξαιρεται. (67)

Μεταξὺ τῶν ξένων οἱ ὁποῖοι εἴτε εἰς χρῆμα εἴτε εἰς εἶδος εἰσέφερον χάριν τοῦ Μεσολογγίου δυνάμεθα νὰ συγκαταλέξωμεν κυρίως τοὺς ἑξῆς.

Τὸ φιλελληνικὸν κομιτᾶτον τοῦ Λονδίνου, τὸ ὁποῖον,

66α) Μίχος ἐνθα ἄν.

66 β) Χ. Εὐαγγελάτου. «Οἱ Φιλέλληνες» ἔκδ. 1933.

67) Οὕτω γράφεται σχετικῶς «Diese Belagerung bei welchen die Griechen viele ihrer Tapfen verloren wird als ein glänzender Denkmahl der heldenmüthigsten Vertheidigung in der Geschichte glänzen» (id Geschit. Darstellung σελ. 8) καὶ Ozaneaux ἐνθα ἄν.

καθὼς ἀναφέρει ὁ Mayer, ⁽⁶⁸⁾ τὴν 24 Ἰανουαρίου 1824 διὰ τοῦ πλοίου «Ἄννα» ἀπέστειλεν εἰς Μεσολόγγιον τὰ ἀναγκαιοῦντα διὰ τὴν ἴδρυσιν ἐν αὐτῇ μηχανουργεῖοι (laboratoire) πρὸς μαθήτευσιν τῶν Ἑλλήνων νέων εἰς τοὺς ὁποίους θὰ κατεβάλλετο ὑπὸ τοῦ κομιτάτου σὺν τῇ τροφῇ καὶ μισθὸς μηνιαίως ἐκ 15 γροσίων.

᾽Ωσαύτως αἱ ἐπιτροπαὶ διὰ τὸν ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων, τοῦ ᾽Αμστελοδάμου, Παρισίων καὶ Γενεύης, αἵτινες συχνὰ ἤρχοντο βοηθοὶ τοῦ μαχομένου Ἑλληνισμοῦ ποικιλοτρόπως, ἐδιπλασίασαν τὰς προσπαθείας των, ὅταν ἐπληροφορήθησαν τὸν κίνδυνον τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου. «Εἰς τὰς πλείστας πόλεις τῆς Γαλλίας» λέγει ὁ Fabre ⁽⁶⁹⁾ ἠνοίχθησαν καταγραφαί, αἱ γυναῖκες καὶ αἱ μᾶλλον εὐγενεῖς ἀφωσιῶντο εἰς τὸ ἔργον των τοῦτο πρὸς σωτηρίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ τούτου προπυργίου τῆς μεγάλης Ἑλευθερίας». Πληροφορίαι περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν χρημάτων ἢ τῶν ἄλλων ἐνισχύσεων αἵτινες ἐδόθησαν ὑπὸ τῶν ἐπιτροπῶν εἰς τὸ Μεσολόγγιον, ὡς καὶ ἐὰν ὄντως ἔφθασαν αὐταὶ πρὸ τῆς πτώσεως αὐτοῦ δὲν ἠδυνήθην ν' ἀνεύρω.

Πάντως πολλοὶ εἶναι οἱ Φιλέλληνες οἱ ἐνισχύσαντες ποικιλοτρόπως τὸ Μεσολόγγιον ἀπὸ τῆς πρώτης πολιορκίας αὐτοῦ ἐν οἷς καὶ ὁ ἐκδότης τῶν «Ἑλληνικῶν χρόνων» Mayer, ὁ Clifford (ἰδὲ σχετικῶς Μεταξᾶ σελ. 154) ἀλλὰ συγκεκριμμένας πληροφορίας περὶ τῶν προσώπων καὶ τοῦ εἴδους τῆς εἰσφορᾶς αὐτῶν δὲν ἠδυνήθημεν ν' ἀνεύρωμεν.

Ἐκεῖνος ὅμως, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ξένων ὁ ἐμψυχωτῆς τρόπον τινα τοῦ ἰδιαιτέρου ἀγῶνος τοῦ Μεσο-

68) Ἑλλ. Χρον. ἔτος α'. φύλ. 6—9. Atchley S. Βίος καὶ δραῖσις Βύρωνος σελ. 65, 79.

69) Σελ. 138 κ. ἐπ.

λογγίου και ὁ ὁποῖος διαφοροτρόπως ἐνίσχυσε και ἐβοήθησε αὐτὸ εἶναι ὄντως ὁ μέγας φιλέλληνας **λόρδος Βύρων**

Ἐὸ Λόρδος Βύρων «*χαρακτήρ με ἀνθρωπίνης ἀρετᾶς και ἀνθρώπινα ἐλαττώματα ἀλλ' ἀμφοτέρω ἀνεπτυγμένα εἰς βαθμὸν ὑπερβολικὸν*» ὡς γράφουσιν οἱ βιογράφοι αὐτοῦ (70) ἔδειξε εἰς Μεσολόγγιον διαγωγὴν ἥρωος διαγωγὴν ἀνθρώπου πονοῦντος διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος κατέβαλεν πᾶσαν προσπάθειαν διὰ νὰ συμβιβῆσθαι τοὺς διῆσταμένους τότε ἀρχηγούς τῆς Ἐπαναστάσεως. :

Οὕτω ὁ Βύρων ὅτε κατὰ τὸ 1823 εὗρίσκετο εἰσέτι εἰς Κεφαλληνίαν και πρὶν ἢ κατέλθῃ εἰς Μεσολόγγιον, ἐχορήγησε εἰς ἐπιτροπὴν ἀποτελουμένην ἀπὸ τὸν Ἰωάννην Λοράνδον και Ἀνδρέαν Λουριώτην 4.000 λίρας στεργλίνας εἰς συναλλαγματικὰ πληρωτέα εἰς Λονδίνον, αἵτινες ὁμοῦς ἐξηργυρώθησαν εἰς Μάλταν, ἵνα δι' αὐτῶν δυνηθῆ και ἀποπλεύσῃ ὁ στόλος πρὸς βοήθειαν τοῦ Μεσολογγίου, ὑποσχεθεὶς μάλιστα ὅτι ἐὰν δὲν ἐπρόφθανον νὰ ἔλθουν τὰ χρήματα θὰ κατέβαλεν αὐτὸς τὸν μηνιαῖον μισθὸν τοῦ πληρώματος. (71)

Ὅτε κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1823 κατῆλθεν εἰς Μεσολόγγιον φέρων μεθ' ἑαυτοῦ ἰατρικά, τυπογραφικὰ πιεστήρια και διαφόρους τεχνίτας και μηχανικούς (72) προσεπάθει τὸ μὲν, ὅπως μεταβάλῃ τὸν τρόπον τοῦ μάχεσθαι ἐπὶ τὸ ἀνθρωπινώτερον, τὸ δὲ ὅπως συνδιαλλάξῃ τοὺς ἐρίζοντας ἀρχηγούς. Πρὸς τοῦτο εὗρισκόμενος ἐν συνεννοίᾳ μετὰ τὸν Μαυροκορδαῖον διέθεσε ἀρκετὰ χρήματα διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεως και τῆς φρουρᾶς

70) Atchley εἰς ἄρθρον ἐν Μεγ. Ἑγκ.

71) Atchley ἐνθα ἀν. Τσαγγάρη, σελ. 20. Μίλλερ σελ. 114 «Ἑλληνικὰ Χρονικά» ἔτ. α' φύλλ. 1.

72) Rouqueville Ἱστορ. Ἑπαν. σελ. 816. Rouqueville. Histoire de la Grèce τόμ. 6 σελ. 206 Atchley ἐνθα ἀν.

(ὁ Atchley ἐν ἔργῳ του Βίος καὶ δραῖσις τοῦ Βύρωνος σελ. 70, 71 καὶ 76 ἀναφέρει ὅτι καὶ τὸ προῖον τὸ ἐκ τῆς ἐκποιήσεως τῶν ἐν Rochdale ὑποστατικῶν του ἀνερχόμενον εἰς 34.000 λίρας ἐδαπάνησεν ὑπὲρ τῆς Ἐπαναστάσεως) καὶ ἐπελήφθη προσωπικῶς τῆς λύσεως τῶν διαφορῶν καὶ ἐρίδων, αἵτινες εἶχον ἀναπτυχθῆ μεταξὺ τῶν συντροφῶν τοῦ Μάρκου Μπότσαρη Σουλιωτῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Μεσολογιτῶν ἀφ' ἑτέρου.

Οἱ Σουλιῶται εὐρισκόμενοι ἤδη εἰς Μεσολόγγιον ἐτρέφοντο εἰς βάρους τῶν κατοίκων αὐτοῦ, πολλοὺς τῶν ὁποίων εἶχον ἐκβάλλει ἐκ τῶν ἰδίων οἴκων διὰ νὰ ἐγκατασταθῶσιν οὗτοι (73). Ἡ Διοίκησις ἐχορήγει εἰς ἕκαστον ἕξ αὐτῶν 2¹)₂ πιάστρα διὰ μισθὸν ἡμερησίως ὁ ὁποῖος ὅμως ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Gamba (74), συνήθως δὲν ἐδίδεδτο. Ὁ Βύρων εὐθύς ὡς ἦλθεν εἰς Μεσολόγγιον, προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του 500 ἕξ αὐτῶν, εἰς οὓς ἡ Κυβέρνησις προσέθεσεν ἑτέρους 100, καταρτίσας οὕτω σῶμα ἕξ 600 Σουλιωτῶν, εἰς οὓς κατέβαλλεν ἡμερησίως εἰς ἕκαστον ἕξ ἰδίων διὰ μισθὸν 4 πιάστρα ἡτοι μηνιαίως 72.000 πιάστρα. Τὸ σῶμα τοῦτο ματαιωθείσης τῆς κατὰ τῆς Ναυπάκτου ἐκστρατείας, δι' ἣν καὶ ἐπροωρίζετο διέλυσεν ὁ Βύρων κρατήσας μόνον 50 ἕξ αὐτῶν ὡς σωματοφύλακας του. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ παρέσχον εἰς αὐτὸν ὀχλήσεις μὴ δυνάμενοι νὰ ἐθισθῶσιν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πειθαρχίαν εἰς ἣν ἤθελεν νὰ τοὺς ἀσκήσῃ ὁ Βύρων καὶ ἔτι δὲ ὅπερ χεῖριστον διὰ νὰ ἐπιτύχωσιν αὔξησιν μισθοῦ, εἰσῆλθον ἡμέραν τινα, καθ' ἣν οὗτος ἦτο ἀσθενής, εἰς τὴν οἰκίαν του, ξιφῆρεις, αἰτούμενοι νέας ἀυξήσεις. Κατόπιν τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ἀπελύθησαν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Βύρωνος καὶ τότε μόνον ἀνεχώρησαν ἐκ τοῦ Μεσολογίου, ὅταν

73) Κ. Στασινοπούλου. Μεσολογγίται, σελ. 60.

74) Σελ. 28.

ἐχορηγήθη εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῆς Κοινότητος, ἣτις πάλιν τὰ ἔδανείσθη ἀπὸ τὸν Βύρωνα, ποσὸν 3.000 γροσίων.

Ὁ Bartholdy μᾶς πληροφορεῖ εἰσέτι ὅτι κατεβάλλοντο ὑπὸ τοῦ Βύρωνος καὶ διὰ συντήρησιν τῆς φρουρᾶς Μεσολογγίου 2.000 δολλάρια ἐβδομαδιαίως (75), δὲν μᾶς πληροφορεῖ ὅμως ἐπὶ πόσον ἐξηκολούθησεν ἡ χορηγία συνεπῶς ἔὰν λάβωμεν ὑπ' ὅσιν ὅτι ὁ Βύρων κατῆλθεν εἰς Μεσολόγγιον τὴν 30 Δεκεμβρίου 1823 καὶ ὅτι ἀπέθανεν τὴν 19 Ἀπριλίου 1824, θεωρήσωμεν δὲ ὅτι κατεβάλλετο ἀνελλιπῶς ἡ χορηγία αὕτη τῶν σιτηρεσιῶν, ἔπεται ὅτι εἰς τὸ ἀνωτέρω διάστημα καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν μόνον θὰ κατεβλήθησαν ὑπ' αὐτοῦ 28.000 δολλ.

Ἐπίσης ὁ Βύρων ἔκτισεν ἰδίαις δαπάναις κανονοστάσιον, ἐξηγόρασεν διὰ χρημάτων του αἰχμαλώτους Μεσολογγίτας καὶ συνεισέφερεν 250 δολλάρια διὰ τὴν ἐκτύπωσιν ἐν Μεσολογγίῳ ἑφημερίδος (76). Ὁμοίως ἀνέλαβεν τὴν ἰδίαις δαπάναις ὀχυρώσιν τοῦ Βασιλαδίου (76) χορηγήσας ἐκτὸς τῶν ἄλλων 1.000 δολλάρια καὶ ἄλλην φορὰν 1.500 τοιαῦτα διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ὀχυρώσεως αὐτοῦ, παρασχῶν ἐν ταῦτῳ εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Μεσολογγίου δάνειον ἐξ 20.000 διστήλων (77) πρὸς πληρωμὴν μισθῶν καὶ ἄλλων ἀναγκῶν αὐτοῦ. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω χορηγήσεων καὶ ἄλλας πολλὰς παρέσχεν ὁ Λόρδος Βύρων εἰς Μεσολόγγιον περὶ τῶν ὁποίων λεπτομερεῖς πληροφορίας δὲν ἠδυνήθηεν νὰ εὔρω καὶ θὰ παρεῖχεν καὶ ἄλλας ἔτι μεγαλυτέρας, ἐὰν μετὰ ὀλιγόμηνον διαμονὴν ἐν αὐτῷ δὲν ἀπέθνησκεν τὸ Πάσχα τοῦ 1824.

75) σελ. 447

75) Fabre σελ. 97.

76) Gamba σελ. 173, 176 Mayer «Ἑλλ. Χρον.» ἔτ. α'.

77) Κατὰ μέσον ὄρον 1 δίστηλον = 10 γρόσια ἰδὲ σχετ. Παπαρηγ. τόμ. ὕος σελ. 792 καὶ Τριζούπην σελ. 118.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΞΟΔΑ

Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ θὰ ἐξετασθῶσι τὸ μὲν αἰ χάριν τοῦ Μεσολογγίου πραγματοποιηθεῖσαι στρατιωτικαὶ δαπάναι εἴτε ὑπὸ τῆς Διοικήσεως εἴτε ὑπὸ τῆς Κοινότητος Μεσολογγίου ἢ ἰδιωτῶν, τὸ δὲ αἰ διοικητικαὶ τοιαῦται. Δι' ἰδιατέρας παραγράφου θὰ ἐξετασθῶσιν αἰ δαπάναι τῆς ὀχυρώσεως τῆς πόλεως.

1. ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ

Ἀκριβῆ γινῶσιν τῶν στρατιωτικῶν δαπανῶν, αἵτινες ἐπραγματοποιήθησαν οὐ μόνον χάριν τοῦ Μεσολογγίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ὅλον ἀγῶνα δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν καὶ τοῦτο διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων κωλυμάτων, αἵτινα παρουσιάζονται διὰ πᾶσαν δημοσιονομικὴν ἔρευναν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παρόντος θέματος παρουσιάζονται καὶ ἕτερα τοιαῦτα ὡς ἡ ἔλλειψις κοινοῦ ταμείου διὰ τῶν χρημάτων τοῦ ὁποίου θὰ ἐπραγματοποιῶντο αὐταί, τὸ ποικίλον ἀπὸ ἀπόψεως ὀργανώσεως τοῦ στρατεύματος κ. ἄ. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς τῆς Ἐπαναστάσεως ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ ἄτακτα σώματα, τὰ ὁποῖα ἢ συνετηροῦντο ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν ἀρχηγῶν ἢ ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν μερῶν, ὅπου διέμενον, ἢ ὅπερ σπανιώτερον ὑπὸ τῆς Διοικήσεως (Ἀσπρέα σελ. 25 σημ. 1). Ἐκτὸς τοῦ ἀτάκτου τούτου στρατοῦ ὑπῆρχε καὶ τακτικὸς μισθοδοτούμενος ὑπὸ τῆς Διοικήσεως, ἀλλ' οὗτος κατὰ τὸ δεύτερον ἢ τρίτον ἔτος τῆς Ἐπαναστάσεως

συγκροτηθεὶς ἦτο ὀλίγιστος. Ὑπολογίζεται ὅτι ἐπὶ 35.000 στρατοῦ, τακτικοὶ τοιοῦτοι ἦσαν μόνον 3.500 (78). Ἀλλὰ καὶ ὁ ὄπλισμός τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ δὲν ἦτο ἄριστος, ὥστε νὰ δύναται τις νὰ ὑπολογίσῃ καὶ τὰς χάριν αὐτοῦ δαπάνας (79).

Ἐκ τίνος ἐγγράφου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ (80) πρὸς τὸν ἐπὶ τοῦ Πολέμου Ὑπουργὸν φαίνεται ὅτι οἱ μισθοὶ κατὰ βαθμοὺς ἦσαν οἱ ἑξῆς. (81)

Ὑποχιλίαρχος	μηνιαίως	250 γρ.
Ἐκατόνταρχος	»	100 »
Πεντηκόνταρχος	»	55 »
Εἰκοσιπένταρχος	»	30 »
Σημαιοφόρος	»	30 »
Στρατιώτης	»	15—20 »

Ἐκτὸς τοῦ μισθοῦ ἐλάμβανον οἱ στρατιῶται καὶ σιτηρέσιον, τὸ ὁποῖον διὰ θεσπίσματος τοῦ Βουλευτικοῦ τοῦ Ἀπριλίου 1822 ἦτο δι' ἐκάστην ἡμέραν ψωμὶ 300 δραμ. κρέας βώδινον 100 δραμ. ῥύζι 25 καὶ κρασί 50 δραμ. ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ἐν τῇ πραγματικότητι οὐδέποτε ἐφηροῦτο κατὰ τὸν Τσαγγάρην ἡ πολυτέλεια αὕτη.

Καὶ αὐτὰ μὲν διὰ τὴν γενικωτέραν κατάστασιν, εἰδικώ-

78) Βυζαντίου σελ. 28. Τσαγγάρη σελ. 29—32. Κατ' ἄλλας πληροφορίας ὁ ἐν γένει Ἑλληνικὸς στρατὸς ἀνήρχετο εἰς 51.000 ἄνδρας (Ἀνδρεάδου Ἐθν. Δαν. σελ. 8).

79) Χαρακτηριστικὸν εἶναι καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἄρ. Μίχου ἀναφερόμενον (σελ. 35) ὅτι «ἐσυνάξαμεν καὶ ὅσο χαρτὶ εὔρομεν εἰς τὰς ἐμπορικὰς ἀποθήκας τῆς πόλεως (Μεσολογγίου) καθὼς καὶ μόλυβδον διὰ νὰ κατασκευάσωμεν φουσέκια καὶ ἐν τοσοῦτῳ ἐμεταχειρίζομεθα τὰ ἐφόδια, μὲ μεγάλην οἰκονομίαν» (Ἰούλ. 1825)

80) Ἄρχ. Ἑλλ. Παλιγγ. Τομ. α'. σελ. 243, τομ. β'. σελ. 25. Τσαγγάρη σελ. 29—32.

81) Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ὁ μισθὸς ἐκυμαίνετο μεταξὺ 10, 20 καὶ 60 γροσίων. Ἀσπρέα ἔνθα ἀν.

τερον δὲ διὰ τὸ Μεσολόγγιον δύνатаί τις νὰ εἴπη ὅτι οἱ ἄνωτέρω κανονισμοὶ μισθῶν καὶ μερίδων οὐδέποτε ἐφηροσόθησαν.

Ἡ Διοίκησις οὐδέποτε ἔλαβεν σοβαρὰ μέτρα στρατιωτικῆς ἐνισχύσεως τοῦ Μεσολογγίου, ἠρκεῖτο εἰς συζητήσεις εἰς παροχὴν διαταγῶν, αἵτινες δὲν ἐξετελοῦντο καὶ εἰς συστάσεις ἐπιτροπῶν διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως, ἐν ᾧ τῷ ὄντι εἰς οὐδεμίαν σπουδαίαν δαπάνην ὑπεβάλλετο χάριν αὐτῆς, διαθέτουσα τὰ ὀλίγα χρήματα τὰ ὁποῖα εἰσέπραττεν διὰ μᾶλλον σπουδαιότερα κατ' αὐτὴν ἔργα, ὅταν δὲ ἐνόησεν τὴν σπουδαιότητα τῆς σωτηρίας τοῦ Μεσολογγίου, ἀπέστειλεν χρήματα, τροφὰς καὶ πολεμοφόδια, ἀλλ' ἦτο ἄργά. Ἡ πόλις εἶχεν καταληφθῆ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν. Τοῦναντίον ἡ κοινότης τοῦ Μεσολογγίου διαφοροτρόπως ἐνίσχυνεν τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πόλεως. Ἀμα τῆς ἐν τῇ πόλει ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως ὁ ὀλίγος συγκροτηθεὶς στρατὸς ἐμισθοδοτεῖτο ἀπὸ τοὺς Μεσολογγίταις, διὰ χρημάτων τῶν ὁποίων, ὡς κατωτέρω θ' ἀναπτυχθῆ, ἐγένετο καὶ ἡ πρώτη δχύρωσις τῆς πόλεως. Διὰ συνεισφορᾶς τῶν κατοίκων τοῦ Μεσολογγίου ἀγοράζονται πυροβόλα, καὶ δι' ἐράνων αὐτῶν γίνεται ἡ προμήθεια τῶν ἀναγκαιούντων διὰ τὴν φρουρὰν τροφίμων, ⁽⁸²⁾ ὥστε ὅταν τὸ δεύτερον κατῆλθεν ὁ Μαυροκορδαῦτος εἰς Μεσολόγγιον εὔρε στρατὸν ἐκ 500 ἀνδρῶν καὶ 14 πυροβόλα. Εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν τῆς πόλεως ἦλθον ἐκ τῆς Πελοποννήσου ⁽⁸³⁾ ἐνι-

82) Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Μεσολογγιτῶν Ῥαζηκότσιας παντοειδεῖς ἐνισχύσεις ἀπὸ τῆς ἐνάργεως τῆς ἐπαναστάσεως προσέφερον δι' ἰδίων του χρημάτων εἰς τὴν φρουρὰν (Ἰδὲ σχετ. Σπυρομίλιον σελ. 99).

83) Διὰ τὴν μετακίνησιν τοῦ στόλου τότε ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία παρέσχεν ἐν ὄλφ 54.000 γρόσια (Κοκκίνου ἐν ἀν. τομ. 5ος σελ. 188, 189).

σχύσεις ἐκ 1000 ἀνδρῶν καὶ ἡ Κυβέρνησις ἔστειλεν τροφὰς διὰ τοῦ στόλου ἀλλὰ ἡ μὲν πολιορκία αὕτη παρῆλθεν εὐτυχῆς διὰ τὸ Μεσολόγγιον, ἔπρεπεν ὅμως τοῦτο δραστηρίως νὰ ἐτοιμάζεται διὰ τὴν δευτέραν τοιαύτην τὴν καὶ σκληροτέραν, ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ὁποίας ἐξηρητάτο αὐτὴ ἡ ζωὴ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ. Εἰς τὴν ὀργάνωσιν λοιπὸν τῆς ἀμύνης διὰ τὴν δευτέραν ταύτην πολιορκίαν ἡ Διοίκησις παρεῖχεν περισσοτέρας ὑποσχέσεις καὶ ὀλιγωτέρας βοηθείας. Αἱ τροφαὶ κατὰ τὴν πολιορκίαν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἤλαττοῦντο, ἀλλὰ καὶ ὅσαι ἀπέμειναν παρείχοντο ἀπὸ τοὺς Μεσολογγίτας, τὰ ἐξῆς γράφει σχετικῶς ὁ Σπυρομίλιος.

«Τὰ ἀναγκαιοῦντα τὰ ἐπέρναμεν ἀπὸ τὰς ἀποθήκας τῶν δυστυχῶν ἐμπόρων, δίχως νὰ τοὺς δίδωμεν χρήματα, ἀλλὰ ἐν ἀποδεικτικὸν διὰ νὰ πληρωθῶσιν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ἕθνους καὶ ἐν τοσοῦτῳ αὐτοὶ ἐλίμωττον τῆς πείνης, δίχως νὰ ἔχωσιν ἄλλο συμφέρον ἢ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, ἐπειδὴ αὐτῶν ἰδιαιτέρως δὲν τοὺς εἶχε μείνει τίποτε, καθότι τὸν ἐλαιῶνα τὸν εἶχον κόψει οἱ ἐχθροί, ὥστε τινὲς κορμοὶ ἐφαίνοντο σποράδην εἰς τὴν πεδιάδα τὰς σταφιδαμπέλους των ὁμοίως τὰς κατέστρεψαν». Ἀλλὰ ὡς νὰ μὴ ἦρκει ἡ ἐκ τῶν πραγμάτων προερχομένη ἔλλειψις τροφῶν, διαπιστοῦται ὑπὸ τε τοῦ Σπυρομίλιου καὶ τοῦ Μίχου (84) καὶ τὸ ἐξῆς ὅπερ ἐπηύξανεν τὴν ἔλλειψιν ταύτην οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν μείωσιν τῆς διδομένης μερίδος ἀπὸ 200 δραμ. ἄρτον εἰς 150. Μερικοὶ δηλ. ἐκ τῶν ἀρχηγῶν ἐλάμβανον μερίδας ἄρτου περισσοτέρας τῶν ὄσων στρατιωτῶν εἶχον καὶ οὕτω διὰ 4000 στρατιώτας, ἐμοιράζοντο 12.000 μερίδες. (85)

84) Σπυρομίλιος, σελ. 71 καὶ 72.

Μίχος, σελ. 13 καὶ 14.

85) Ἴδὲ Σπυρομίλιον, σελ. 71 ἐνθα καὶ δικαιολογεῖ τὸ γεγονός τοῦτο διὰ τῶν ἐν τῇ σελίδι ταύτῃ ἀναφερομένων.

Τὴν ἔλλειψιν ταύτην τῶν τροφῶν δὲν ἠδύναντο οἱ στρατιῶται νὰ τὴν ἀναπληρώσωσιν δαπανῶντες ἐξ ἰδίων διὰ τὴν συντήρησίν των διότι, ὡς μᾶς πληροφοροεῖ ὁ Σπυρομίλιος μέχρι τοῦ Αὐγούστου 1825 ὠφείλοντο εἰς τὴν φρουρὰν μισθοὶ ἐνὸς ἔτους καὶ ὀκτὼ μηνῶν. Συνεπῶς, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον τῆς δευτέρας πολιορκίας ἡ φρουρὰ ἀπετελεῖτο ἐκ 4.000 στρατιωτῶν, καὶ ὅτι ὁ μισθὸς αὐτῶν ἐκυμαίνετο ἐνταῦθα ἀπὸ 20-30 γρόσια ⁽⁸⁶⁾ μηνιαίως πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὠφείλοντο ἀπὸ μισθοῦς μόνον 2.000.000 γρόσια (μὲ μηνιαῖον μισθὸν 25 γρ.), χωρὶς νὰ ὑπολογισθῶσιν οἱ μισθοὶ τῶν ἀρχηγῶν οἵτινες οὐχ' ἦσαν ἀρκούντως μεγάλοι. ⁽⁸⁷⁾.

Ἡ ἐν τῷ μεταξὺ συνελθούσα συνέλευσις τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος προσεπάθησεν νὰ εἴρῃ πόρους, ἐκ τῶν ὁποίων, θὰ κατεβάλλοντο οἱ μισθοὶ καὶ ὡς τοιοῦτους ἐξέλεξε τὰς προσόδους τῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλὰ καὶ αὗται δὲν ἀπέδιδόν τι διότι εἶχον καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ.

Εὐρισκόμεθα ὀλίγον καιρὸν πρὸ τῆς ἐξόδου τῆς φρουρᾶς.

Αἱ τροφαὶ εἶχον καταστῆ σπάνιαι. Ἡ ἐπὶ τοῦ ἐπισιτισμοῦ ἐπιτροπὴ προβλέπουσα τὴν πάντελι ἔλλειψιν τῶν τροφῶν ⁽⁸⁸⁾ διέταξεν :

«1) Κανὲν τρόφιμον ἢ πόσιμον νὰ μὴν πωλεῖται μέσα εἰς τὴν πόλιν, καὶ

86) Ἴδε σχετικῶς περὶ τοῦ ποσοῦ τοῦ μισθοῦ Ἄρχ. Ῥώμα τόμ. 1ος σελ. 56.

87) Ὁ μισθὸς τοῦ φροντιστοῦ τῆς πόλεως ἦτο 13.820 γρ. τὸν μῆνα.

88) Κατὰ τὸν Ἄρ. Μίχον, σελ. 75, σημ. 1, τοῦ ἄρτου μέχρι καὶ τῆς τελευταίας στιγμῆς δὲν ἐστερήθησαν μόνον οἱ Σουλιῶται ἐξ ὅλων τῶν κατοίκων τοῦ Μεσολογίου.

2) Κανὲν ἐργαστήριον ἢ κρασοπωλεῖον δὲν ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ ἀνοίξῃ ἐμπόριον, ὃ δὲ παραβάτης ἤθελεν παιδευσθῆ με παιδεῖαν δημεύσεως ὅσων πραγμάτων ἤθελον εὑρεθῆ εἰς τὸ ἐργαστήριόν του». (89)

Ἡ κατάστασις πλέον ἦτο ἀφόρητος ἀφ' ὅτου μάλιστα ἡ λιμνοθάλασσα ἀπεκλείσθη ἀπὸ τὰ πλοιάρια τοῦ Γιουσοῦφ, ἀπέλιπεν πᾶσα ἐλπίς ἀνεφοδιασμοῦ τῆς πόλεως ἀπὸ θαλάσσης. Διὰ νὰ διαλυθῇ ὁ ἀποκλεισμὸς οὗτος ἡ παρουσία τοῦ στόλου ἦτο ἀπαραίτητος. Καὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ στόλος ἐκινήθη διὰ συνεισφορᾶς 120.000 γροσίων (90) ἕξ ὧν αἱ 24.500 ἐδόθησαν ἀπὸ

1) Κ. Γ. Κουντουριώτην	12.000 γρ.
2) Πελοποννησίους	10.100 γρ.
3) Σαμίους	2.000 γρ.
4) Σεριφίους	500 γρ.
	<hr/>
Τὸ ὅλον	24.500 γρ.

Ὁ στόλος κατόπιν τῆς ἐνισχύσεως ταύτης κατώρθωσεν νὰ πλεύσῃ περὶ τὰ μέσα Μαρτίου 1826, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ διαλύσῃ τὸν Τουρκικὸν ἀποκλεισμὸν καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ Μεσολόγγιον. Παρίστατο δ' ὅθεν ἀνάγκη ἀπόλυτος ἐνισχύσεως ἐκ τῆς ξηρᾶς. Ἡ Κυβέρνησις ἀντὶ νὰ σπεύσῃ ἀμέσως εἰς βοήθειαν ὤρισεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν Κολοκοτρώνη, Γκούρα, Βαφάκα, Περραιβοῦ, Ἰατράκου, Γ. Μαυρομιχάλη, Νταγκλῆ καὶ Α. Λόντου, ὅπως συσκεφθῆ περὶ τοῦ τρόπου τῆς εἰσαγωγῆς στρατευμάτων εἰς Μεσολόγγιον (7 Ἀπριλίου 1826).

89) Mayer, Ἑλλην. Χρ. ἐνθ. ἀν.

90) Κατὰ τὸν Σπυρομίλιον, σελ. 120, τὰ πρὸς ἐνίσχυσιν δοθέντα χάριν τῆς φρουρᾶς, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἀπὸ ἔρανον τῆς Συνελεύσεως ἀνήρχοντο εἰς 200.000 γρ. τὰ ὅποια μετέφερον αὐτὸς εἰς Ἰδραν πρὸς τὸν ἄνω σκοπὸν, ἰδὲ σχετικῶς καὶ Κριεξῆν σελ. 17.

Ἐπὶ τῆς ἐπιτροπῆς ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ ἐκστρατεία ἐκ μέρους τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου ἥτις διὰ μισθοὺς μόνον δύο μηνῶν θὰ ἐστοίχιζεν 110.000 γρ.

Τὰ ἔξοδα τῆς ἐκστρατείας ταύτης ὡς ἑξῆς διειμοιράσθησαν μεταξὺ των οἱ πρόκριτοι.

1) Ὁ ἀντιστράτηγος Μιχαὴλ Σισίνης θὰ ἀπέστελλεν 200 Γαστουναίους οἵτινες θὰ ἐπληρώνοντο ἐκ τῶν προσόδων τῆς Γαστούνης διὰ 2 μῆνας ἀπὸ 50 γρόσια μηνιαίως ἥτοι 20.000.

2) Ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης θὰ ἀπέστελλεν τὸν χιλίαρχον Λεχουρίτην μὲ 200 στρατιώτας οἵτινες θὰ ἐπληρώνοντο ἐκ τῶν προσόδων τῶν Καλαβρύτων διὰ 2 μῆνας ἀπὸ 50 γρ. μηνιαίως ἥτοι 20.000 γρ.

3) Ὁ στρατηγὸς Νοταρᾶς θὰ ἀπέστελλεν τὸν ἀντιστράτηγον ἑξάδελφόν του μὲ 100 στρατιώτας ἐκ Κορίνθου, οἵτινες θὰ ἐπληρώνοντο ἀπὸ τὰς προσόδους τῆς Κορίνθου διὰ δύο μῆνας ἀπὸ 50 γρόσια μηνιαίως ἥτοι 10.000.

4) Ὁ στρατηγὸς Δελιγιάννης θ' ἀπέστελεν 50 στρατιώτας Καρυτινοὺς Περαιμερισίους οἵτινες θὰ ἐπληρώνοντο ἀπὸ τὰς προσόδους τῆς Πέρα μεριάς διὰ 2 μῆνας ἀπὸ 50 γρόσια μηνιαίως ἥτοι 5.000 γρ.

5) Ὁ στρατηγὸς Ἰατράκος θ' ἀπέστελεν 100 στρατιώτας ἐκ Μυστρᾶ οἵτινες θὰ ἐπληρώνοντο διὰ 2 μῆνας πρὸς 50 γρ. μηνιαίως ἀπὸ τὰς προσόδους τοῦ Μυστρᾶ ἥτοι 10.000 γρ.

6) Ὁ στρατηγὸς Κολοκοτρώνης θὰ συνηνοῦτο μὲ τὰ τῶν λοιπῶν φέρων μεθ' ἑαυτοῦ 100 στρατιώτας οὓς θὰ ἐπλήρωνεν ἑξ' ἰδίων διὰ 2 μῆνας πρὸς 50 γρόσια μηνιαίως ἥτοι 10.000 γρ.

7) Ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης θ' ἀπέστελλεν 300 στρατιώτας, οὓς θὰ κατέβαλλεν ἀποζημίωσιν 2 μηνῶν πρὸς 50 γρ. μηνιαίως ἥτοι 30.000.

8) Καὶ τέλος ὁ στρατηγὸς Κολιόπουλος θ' ἀπέστειλεν 50 στρατιώτας πληρωνομένους ὡς ἀνωτέρω ἀπὸ προσόδου τῆς Λιοδώρας ἦτοι 5.000. γρ.

Σύνολον στρατιωτῶν	1.100
Σύνολον μισθῶν	110.000 γροῦσια

Ἐπεφασίσθη δ' ἐπίσης, ὅπως ἡ μὲν Διοίκησις ἀποστείλῃ ἑτέρους 300 στρατιώτας, ἡ δὲ λοιπὴ Στερεὰ Ἑλλάς 5.000, ὥστε θὰ συνεκεντροῦτο κατὰ τὸ σχέδιον τῆς ἐπιτροπῆς πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Μεσολογγίου στρατοῦ 6.400 ἀνδρῶν. Ἄλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη ληφθεῖσα ὀλίγον πρὸ τῆς πτώσεως τῆς πόλεως ἔμενε ἀνεκτέλεστος, τὰ δὲ σταλέντα ὑπὸ τῆς Διοικήσεως 30 φορτία φυσεκίων κατὰ δὲ τὸν Prokesch-Osten (91) καὶ 600.000 γροσίων δὲν ἔφθασαν εἰς Μεσολόγγιον διότι οἱ μεταφέροντες ταῦτα ἔπεσαν εἰς χεῖρας ληστῶν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δ' ὅθεν συνάγεται ὅτι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν στρατιωτικῶν δαπανῶν διὰ τὴν ἄμυναν τοῦ Μεσολογγίου κατεβλήθη ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτοῦ, εἰς τὰ ἔξοδα τῶν ὁποίων πρέπει νὰ προστεθῶσιν καὶ αἱ δαπάναι, τὰς ὁποίας κατέβαλον διὰ τὴν πρὸ τῆς λιμνοθαλάσσης μικρὰν ναυτικὴν μοῖραν, τὴν ὁποίαν συνετήρουν (92) ὁ μισθὸς δὲ τῆς πολεμικῆς πάσαρας φαίνεται ὅτι ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μηνιαίως διὰ τὸν

Διοικητὴν	30 γρ.
Ναύκληρον	40 »
Ἐπιναυκὸν	40 »
Γραμματέα	23 »
Ναύτην	15—42 »

91) Τόμος 2ος σελ. 44—45.

92) Στασινόπουλος. Μεσολόγγιον σελ. 118.

2. ΟΧΥΡΩΣΕΩΣ

Κατὰ τὴν ἔκκληξιν τῆς Ἐπαναστάσεως τὸ Μεσολόγιον, ὡς ἐλέχθη, ἦτο παντελῶς ἀνοχύρωτον. Διὰ συνεισφορῶν δὲ τῶν κατοίκων αὐτοῦ ἐπετεύχθη ἡ περιτάφρωσις αὐτοῦ καὶ ἡ μερικὴ κατασκευὴ τοῦ φρουρίου. (93)

Περὶ τοῦ τί ἀπέφερον αἱ εἰσφοραὶ διὰ τὴν πρώτην ὀχύρωσιν καὶ τί ἐδαπανήθησαν δι' αὐτὴν μεταφέρομεν ἐνταῦθα τὰ σχετικῶς γραφόμενα ὑπὸ τοῦ Ἰ. Ῥαζη-Κότσικα ἀπογόνου τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Μεσολογγιτῶν. (94)

«Λογαριασμός τῆς Πολιτικῆς Δοσοληψίας ὅπου παρα-
» δίδει ὁ Ἀθανάσιος Ῥαζῆς ἀπὸ 1821 Ἰουνίου ἕως 1821
» Αὐγούστου. Τὰ κατὰ καιροὺς ἐξοδευθέντα μὲ ὑπογρα-
» φὰς τῶν τότε ἐφόρων Πάπου παπαλουκᾶ, Ἀλεξίου
» Τσιμπουράκη καὶ Ἀποστόλη Α. Καψάλη ὡς ἐπομένως.

« Ἰούνιος

« 14 τῶν χάντακουζίδων ἡμεροδούλια 22

» πρὸς 2,20 γρ. γρ. 55

« 15 Τοῦ Σπύρου νιμάρη διὰ 16 ἀνθρώ-

» πους πρὸς 30 γρ. τὸν μῆνα. ὅπου ἔστεκαν

» εἰς τὴν πόρταν » 480

« Τοῦ παιδιοῦ φραγκούλη Θεοφίλου διὰ

» 1 ἡμέραν ἐκουβαλοῦσε πέτρας εἰς τὴν

» πόρταν γρ. 220 » 48220

« Ὁ λογαριασμός οὗτος ἐξακολουθεῖ καθ' ὅμοιον τρό-
» πον συντεταγμένος ἀναγράφων πληρωμὰς μαστόρων
» φορτωτῶν πετρῶν καὶ ἄμμου, πλιθιάδων, λασποκόπων,
» δουλευτῶν, μπαρούτης, καρφιῶν, μεντεσέδων, ἀντιμο-
» νίου κρούστου, τσαπῶν καὶ διαφόρους ἄλλας τοιαύτας
» μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχουν καὶ αἱ ἐξῆς ἔγγραφαί

93) Περὶ τῆς ἐκτάσεως αὐτῶν ἰδὲ Μαρούλην σελ. 6 καὶ 9.

94) Σελ. 64—65.

- » (4 Ἰουλίου) τοῦ ζώη μπάκα ἀγωγή εἰς 18 ἄλογα, ὅπου
- » ἐπῆγαν εἰς Ἄρταν μὲ Γεώργιον Βαλτινόν (21 Ἰουλίου)
- » τοῦ Γιαννάκη δροσίνη ἔξοδά του εἰς βραχῶρι δι'
- » ἄλευρα ποῦ ἔδωσεν τοῦ ἀσκεριοῦ, (31 Ἰουλίου) διὰ ὀκά-
- » δες 80 τυρὶ πρὸς παράδες 33 ἐστάλθη εἰς μακρυνόρος.
- » Τῶν 6 μρινάρων ἐπῆγαν διὰ νὰ φέρουν τὸ κανόνι ἀπὸ
- » βραχοχῶρι, (1 Αὐγούστου) διὰ ὀκάδες 63 τυρὶ πρὸς
- » παράδες 33 ἐστάλθη εἰς μακρυνόρος.

«Τὰ ἐξοδευθέντα⁽⁹⁵⁾ ἀνέρχονται εἰς γρόσ. 18.391.92.

- «Ἀκολουθεῖ δὲ τὸν ἀνωτέρω λ]σμόν. «Λογαριασμοὶ
» περιλαβῆς τῶν ὄσων ἄσπρων ὅπου διὰ συνεισφορῶν
» μου ἐμέτρησαν οἱ κάτωθεν πατριῶτες διὰ τὰ ὅποια τοὺς
» ἔδωσα καὶ ὑπογραφάς μου».

«Ἐν αὐτῷ ἀναγράφονται ὡς συνεισφέροντες.

«Ἐκκλησία Ἁγίου Σπυριδῶνος γρ. 2250

«Ἰωάννης Τρικούπης

«Μήτσος Τζιντζιλόνης

Δημητράκης Πλατύκας

«Στάμος Σιδέρης » 1000

«Ἀναστάσιος Παλαμᾶς » 900

«Παῦλος Μπονισέρης » 800

- «Κωνστ. Καραγιάννης, Κωνστ. Μπακάλης, Δημήτριος
» Ζαβιτσᾶνος, Ἀναστ. Μακανδρέου, Δημ. Τζαγκαράκη,
» Θανάσης Χαντζιαρᾶς, Ν. Δροσίνης, Μήτηρος Πετρόπου-
» λος, Γιάννης Γεωργαράς, Ἀν. Γιαννόπουλος, Ἄνδρ.
» Ζαβιτζιάνος, Παντολ. Παλαμᾶς, Ν. Μπορογιάννου, Ν.
» Τσάκαλος, Γάσιος Βαρνακιώτης, Σπ. Ψωμάκης, Σπ.
» Μακρυνιώτης, Ἀσημ. Δημητροῦλα, Ν. Πρακόπουλος,
» Γιάννης Μπάμπολης, Παιδιά Μόσχου μπακάλη Κ. Γου-
» λημῆς, Γιάννος Ἀθανασόπουλος, Κ. Παλάσκας, Δ. Πε-

95) Προφανῶς διὰ τὴν ὀχύρωσιν.

» ταλούδης, Μίτζιος Παλαμᾶς, Ἐναστ. Πολύδωρος, Παι-
» διὰ Μίτζιου Φαράντου, Ν. Παπαζαφείρη, Γ. Φούρταρης
» Θανάσης Ξουρισμένος, Πανάγος Καλοτεχόπουλος, Μί-
» τζιος Κρητόπουλος, Γεώργιος Τζιντζές, Γ. Ξαχέρης,
» Ἀραπογιάννης, Τάσιος Μαχαίρας, Ι. Μακρυνιώτης, Κώ-
» στας καὶ Χρῆστος Βουβαλοπαπτζῆ, Δ. Μαχαλιώτης, Π.
» Τζηβελάκης, Π. Χρυσικός, Ἄνδρ. Νιανιάρου, Κ. Ἀγγε-
» λίνας, Ἄν. Τραυλός, Γ. Σταμόπουλος, Μόσχος Μπακά-
» λης, Α. Λάντος, Π. Χαλκιᾶς, Π. Τριάδης, Γιακουμά-
» κης Τζουζιλιάνος, Γ. Καλιανέζος, Α. Λουκᾶς, Ἀκρά-
» τος Ῥαζῆς, Κων. καὶ Λουκᾶς Ἐύντιχα, Κανέλος Μα-
» ράτου, Γεώργης Στάμου, Παπουτζῆ Ἀθανάσιος, Ῥα-
» ζῆς, μικρότερα ποσά». Τέλος καταλήγει ὅτι αἱ ὅλαι
εἰσφοραὶ μετὰ τῶν ἐσόδων ἐκ τῆς Ἀλυκῆς, Τελωνείου
καὶ τῆς εἰσπράξεως ἐκ πωλήσεως κρομμύων ἀνήλθον εἰς
γρόσια 18.303,30 δηλ. ὑπελείφθησαν αἱ εἰσφοραὶ τῶν
δαπανηθέντων διὰ τὴν ὀχύρωσιν κατὰ 87,92 γρ.

Ἄλλὰ τὸ πρῶτον τοῦτο τεῖχος μεταγενεστέρως κατε-
δαφίσθη καὶ ἐπὶ τῶν βάσεων αὐτοῦ ἀνηγέρθη ἕτερον νέον
καὶ μεγαλύτερον βάσει τῶν σχεδίων τοῦ ἐκ Χίου μηχανι-
κοῦ Α. Κοκκίνη ἢ Πετροκοκκίνη ὅστις βοηθούμενος ἀπὸ
τὸν ἐπίσης εἰδικὸν Ἴταλὸν φιλέλληνα Ῥαζιέρην ἐπεστάτη
ὁ ἴδιος εἰς τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ.

Καὶ τὰ νέα ταῦτα ὀχυρωματικὰ ἔργα ἐγένοντο κυρίως
δι' ἐξόδων τῶν Μεσολογγιτῶν. Ὁ Σπυρομίλιος λέγει
«ὅτι εἶχον εἰς τὰς ἐμπορικὰς ἀποθήκας των, ἐφ' ὅσον ἐχη-
σίμειεν διὰ τὸ φρούριον τὸ εἶχαν προσφέρει οἱ δυστυχεῖς
ἀφ' ἑαυτοῦ των εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς πατρίδος», ὁ δὲ
Mayer (96) ἀναγράφει ὅτι καὶ τὴν ὀχύρωσιν ταύτην τὴν
ἔκανεν ἢ κοινὴ θέλησις καὶ τὰ εἰσοδήματα τῶν Μεσολογ-

96) Ἑλλ. Χρον. φύλλ. 81.

γιτών συνεπικουρούμενα ἀπὸ μικρὰς εἰσφορᾶς. Ὁ μηχανικός Α. Κοκκίνης ἐπληρώνετο ἀπὸ τοὺς Μεσολογγίτας τόσον ὅσον ἀρκεῖ νὰ ζῆ τις οἰκονομικά. (97) Οἱ πρόκριτοι τῆς πόλεως ἐπλήρωνον τοὺς ἐργάτας, τὰ δὲ ὑλικά τὰ ἐλάμβανον κρημνίζοντες τὰς ἰδίας αὐτῶν οἰκίας. Ἀναφέρεται ὅτι χάριν τοῦ φρουρίου ἐκρημνίσθησαν πλεόν τῶν 500 οἰκιῶν.

Ὅλοι εἰργάζοντο πρὸς κατασκευὴν καὶ μετὰ ταῦτα ἐπισκευὴν αὐτοῦ καὶ αὐτὰ τὰ παιδιὰ καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες καὶ αὐτὸς ὁ κληρὸς μετὰ τοῦ Ἐπισκόπου του.

3. ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ

Τὰ Διοικητικὰ τοῦ Μεσολογγίου ἔξοδα ἦσαν ποικίλα. Καίτοι δὲ περὶ ὅλων αὐτῶν δὲν ἔχωμεν λεπτομερεῖς πληροφορίας, γνωρίζομεν οὐχ ἤττον ὅτι κατεβάλλοντο ἀπὸ τὴν κοινότητα τῆς πόλεως.

Ἡ Διοίκησις εἶχεν ἀποστείλῃ ἐνταῦθα τὸν Α. Μαυροκορδάτον πρὸς διοργάνωσιν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἐλθὼν δ' οὗτος εἰς Μεσολόγγιον συνεκάλεσε τοὺς προκρίτους τοῦ τμήματος τούτου εἰς συνέλευσιν τῆς ὁποίας μάλιστα ἐξελέγη καὶ πρόεδρος. Δὲν γνωρίζομεν πόσον μισθὸν ἐλάμβανεν ὁ Μαυροκορδάτος, διότι δὲν εἰργάζετο ἀμισθί, πάντως ὅμως ὅσον μισθὸν καὶ ἂν ἐλάμβανε, τὸν ἐλάμβανεν ἀπὸ τὰς προσόδους τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

Εἰδικώτερον τὰ ἔξοδα τῆς ἐν Μεσολογγίῳ διαμονῆς ἐβάρυνον τὴν κοινότητα τῆς πόλεως ταύτης, ἐὰν κρίνωμεν δὲ ἐξ ὅσον κατωτέρω θέλομεν ἐκθέσει, τὰ ἔξοδα ταῦτα πρέπει νὰ ἦσαν μεγάλα διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἀπησχό-

97) Δὲν νομίζομεν ἀκριβῆ τὴν πληροφορίαν τοῦ Σπυρομίλιου (σελ. 21) ὅτι αὐτὸς οὐδεμίαν ἀπολαβὴν ἐλάμβανεν ἐν ᾧ ὁ βοηθὸς του Ἐραζιέρης ἐλάμβανεν 30 γρ. μηνιαίως καὶ τροφήν.

λει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του πολλοὺς ὑπηρέτας, ἡ δὲ ζωὴ αὐτοῦ ἦτο πολυτελής καὶ πάντα ταῦτα εἰς βάρος τῆς κοινότητος Μεσολογγίου. Ὁ Στασινόπουλος τὰ ἐξῆς ἀναφέρει σχετικῶς μὲ τὰς δαπάνας τοῦ Μαυροκορδάτου ⁽⁹⁸⁾ «Σώζονται» λέγει «παρὰ τῷ κ. Ἰωάννῃ Γιαννοπούλῳ τὰ βιβλία τοῦ πατρὸς του Ἀναστασίου διορισθέντος παρὰ τῆς κοινότητος Μεσολογγίου προμηθευτοῦ τοῦ πρίγκηπος (Μαυροκορδάτου), εἰς ἃ σημειοῦνται τὰ ἡμερήσια ἔξοδα τῆς τραπέζης του ἀνερχόμενα εἰς 300 γρόσια καθ' ἑκάστην καὶ δαπανώμενα ἐκ τῆς Κοινότητος Μεσολογγίου. Οἱ ἐπιζήσαντες δὲ ἀγωνισταὶ μετὰ δυσφορίας διηγοῦνται τὰ τῶν δαπανῶν τοῦ Μαυροκορδάτου» ⁽⁹⁹⁾. Δεδομένου δὲ ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην 1 γρόσι=0,80 μεταλλ. δραχμαὶ ἔπεται ὅτι αἱ ἡμερήσιαι διὰ φαγητὸν δαπάναι τοῦ Μαυροκορδάτου ἀνῆρχοντο εἰς 240 μεταλλ. δραχμᾶς καὶ αἱ μηνιαῖαι εἰς 9.000 γρόσια ἢ 7.200 μεταλλ. δραχμᾶς.

Ὡσαύτως ἡ Κοινότης συνετήρει διὰ τῶν ἐσόδων της ἀστυνομίαν, δικαστήριον, ὡς καὶ σπουδαῖον ἐκπαιδευτήριον. Τὸ ἐκπαιδευτήριον ἦτο διτάξιον, εἰς μὲν τὴν μίαν τάξιν ἐδιδάσκοντο Ἑλληνικά, εἰς δὲ τὴν ἄλλην ξένοι γλῶσσαι καὶ ἰδίως Γαλλικά, ἡ διεύθυνσις αὐτοῦ εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τὸν Δημήτριον Παῦλον, πολλοὶ δὲ φιλέλληνες καὶ ἡμέτεροι ἐπροικοδότησαν αὐτὸ μὲ βιβλία. Ἐκ τῶν ἡμετέρων σπουδαίας δωρεὰς ἐποιήσατο ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Δημήτριος Μόστρας.

Κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν περίοδον εἶχε συσταθῆ ἐν

98) Μεσολογγίται σελ. 30

99) Περὶ τῆς ἐν γένει πολιτικῆς τοῦ Μαυροκορδάτου ἐν Μεσολογγίῳ ἴδε Κόκκινον τόμ. 3ος σελ. 73 - 81 καὶ ἐπιστολὴν ἀπὸ 16—28 Μαρτίου 1825 ἐν Ἀρχ. Ῥώμα.

Μεσολογγίω και ταχυδρομείον (Ἰούλιος 1824), (100) τὸ ὁποῖον ὁμως φαίνεται ὅτι ἦτο ἐπιχείρησις ἰδιωτικὴ καὶ ὄχι κοινοτικὴ. Πάντως οἱ πόροι τοῦ ταχυδρομείου τούτου ἦσαν :

Ἐπιστολὴ	βάρος	1 δραμίου	10 παράδες
»	»	1—2	» 20 »
»	»	2—6	» 8 παρ. ἕκαστον δράμμ
»	»	ἄνω τῶν 6	» 6 παρ. ἕκαστον δράμμ

Ἐκτὸς τῶν δαπανῶν αὐτῶν ἡ κοινότης ἐμισθοδοτεῖ καὶ ἄλλους ὑπαλλήλους τὸν πολιτάρχην, τὸν φροντιστὴν τῆς πόλεως καὶ λοιπούς.

100) Περὶ τοῦ τρόπου τῆς δι' ἐπιστολῶν καὶ ἐν γένει ἐπι-
κοινωνίας ἐπὶ Τουρκοκρατίας ὡς καὶ περὶ τοῦ ποῦτος πρώτους ἐφ-
ορίσθη ἐν Ἑλλάδι τὴν ἰδέαν τῆς ἰδρυθείσης Ταχυδρομείων, ἰδὲ
Γιανν. Βλαχογιάννην. Τὰ πρώτα ταχυδρομεία σελ. 2, 19 καὶ 26.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἀπὸ οἰκονομικῆς καὶ δημοσιονομικῆς ἀπόψεως ἡ κατάστασις τοῦ Μεσολογγίου ἐπὶ μίαν ὀλόκληρον 8βετίαν.

Τὸ Μεσολόγγιον ἐγνώρισεν ἡμέρας εὐημερίας καὶ οἰκονομικῆς ἀνθῆσεως μεγάλης, ἀλλ' ἐγνώρισεν καὶ ἡμέρας δυστυχίας οὐχὶ τῆς συνήθους μωρφῆς. Ἡ μεγαλύτερα ὅμως δυστυχία, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη ποτὲ πολιορκουμένη πόλις, ἐπῆλθεν ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς ἐξόδου τῶν κατοίκων της.

Εἶχον ἤδη πολλὰς ἡμέρας νὰ φάγωσιν, ὡς τροφὴ τῶν ἐχρησίμευον τὰ ἀρμυρίκια τῆς θαλάσσης, διάφορα ζῶα, φιδύσαντες δέ, ὡς λέγει ὁ Μακρῆς, «εἰς ἀναπόδραστον ἀνάγκην, ἔτρωγον καὶ ἀνθρωπίνας σάρκας». Ὁ ἄρτος ἀρχικῶς εἶχε περιορισθῆ εἰς 30—50 ἑκατοστὰ τὴν ἡμέραν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐξέλιπε σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἐὰν εὐρίσκετο πού ὀλίγος ἐπληρώνετο ἀκριβὰ. Ἀναφέρεται ὅτι ὁ σιρατηγὸς Δημήτριος Μακρῆς ἠγόρασεν ἓνα κονιοῦρι Κεφαλλωνίτικον ἀντὶ 13 φλωρινίων ἐνετικῶν μὲ αὐτὸ δὲ ἐπέρυσεν τρεῖς ἡμέρας. Ἐκ τῆς τοιαύτης κακῆς διαίτης πολλοὶ ἀσθένειαι συνέβαινον, οἱ δ' ἀσθενεῖς ἐλλείπει ἰατρῶν καὶ νοσηλείας ἀπέθνησκον, ὁ λαὸς ὅμως τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἡ ἡρωϊκὴ φρουρά του δὲν ἐζήτην τίποτε ἄλλο παρὰ ἄρτον καὶ πολεμοφόδια. Εὐθυτενεῖς καὶ ὑπερήφανοι οἱ μὲν μὲ τὰ πτύα ἀνὰ χεῖρας ἐπεσκεύαζον τὸ αἵματοβαφεὲς φρούριόν των, οἱ δὲ μὲ τὰ ἱερὰ ὄπλα των προσεπάθουν ν' ἀποκρούσουν τὴν ἀκάθεκτον ὀρμὴν τοῦ Τούρκου καὶ τοῦ Γάλλου τὴν τέχνην. Ἐὰν εἶχον τροφὰς θὰ διαλύ-

μεθα ὅπως καὶ τὰ χιόνια τὸ καλοκαῖρι, ἔλεγεν ὁ Ἰμβραήμ πρὸς τὸν Δεριγνὸν θέλων νὰ δηλώσῃ παραστατικώτερον τὴν ἀποφασιστικότητα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Μεσολογγίου.

Εἶχον μείνει μόνον περὶ τὰς τρεῖς χιλιάδας. Ἀπεφάσισαν νὰ ἐξέλθουν τοῦ φρουρίου, ἵνα οὕτω ξιφῆρεις διελάσσουν διὰ μέσου τοῦ ἔχθρου καὶ ἵνα σκοτώσουν καὶ σκοτωθοῦν.

Τὸ ἐσπέρας λοιπὸν τοῦ Λαζάρου πρὸς τῶν Βαΐων τοῦ 1826 συνετελέσθη τὸ ἐνδοξότερον κατὰ ξηρὰν μεγαλόγημα τῆς Ἐπαναστάσεως, ἡ Ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου.

Ἀθῆναι 14 Ἀπριλίου 1931

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Αὔξων ἀριθ.	Εἶδος πλοίου	χωρητικό- της	Ἰδιοκτῆται
1	Πολάκα	350 τόν.	Πέτρος Ζάλκας
2	»	300 »	Παῦλος Σαράντης
3	»	320 »	Ἄποστ. Κοτσάνης
4	»	240 »	Ζαφειρ. Λάντος
5	»	230 »	Κωνστ. Κρασᾶς
6	Κέκια	140 »	Κωνστ. Ζοριπᾶς
7	Πολάκα	300 »	Ἄθαν. Ξαχιέρης
8	Φρεγάτα	180 »	Σπυρ. Μαρούλης
9	»	160 »	Ἄποστ. Καυράλης
10	Πίγγος	170 »	Γρηγόρ. Κοτσιράκης
11	Φρεγάτα	130 »	Θεόδωρ. Κοτσιράκης
12	Πίγγος	180 »	Παῦλος Κοτσιράκης
13	Μαρτίγγος	115 »	Γεωργ. Πράκος
14	Φρεγάτα	140 »	Γιάννης Ῥαβόπουλος
15	Μαρτίγγος	110 »	Παναγόπουλος
16	Πολάκα	300 »	»
17	Μαρτίγγος	120 »	Διμέρης
18	»	90 »	Πεδάκος
19	»	125 »	Ψωμάκης
20	»	120 »	Λέκας
21	»	70 »	Βλαβέλης
22	»	65 »	Ζόμπας
23	»	100 »	Ἄλβερᾶς

Αἴξιον ἀριθ.	Εἶδος πλοίου	χωρητικότης	Ἰδιοκτῆται
24	Μαρτίγγος	100 τόν.	Κακλαμᾶνος
25	»	75 »	Ἰαμπάκης
26	»	120 »	Σκαρπαλέντζης
27	»	75 »	Κάξης
28	»	110 »	Δημαρᾶς
29	»	120 »	Κανόπουλος
30	Φρεγάτα	140 »	Καλταβάνης
31	»	130 »	Καλλιμάχης
32	Μαρτίγγος	70 »	Καβαζάρης
33	»	140 »	Σιδέρης
34	»	95 »	Ἰαγλυτος
35	»	100 »	Βλαχιώτης
36	»	85 »	Κοτσαράκης
37	»	130 »	Πάρλας
38	»	75 »	Μαλισιᾶνος
39	Φρεγάτα	160 »	Κανόπουλος
40	Μαρτίγγος	120 »	Βαλσαμάκης
41	»	90 »	Κουρκουμέλης
42	»	115 »	Κρητικὸς
43	»	120 »	Πουλιᾶμης
44	Φρεγάτα	180 »	Τριζοῦπης
45	Καΐκιον	50 »	Καλαμπαλίκης
46	»	30 »	Μαστρογιάννης
47	Φρεγάτα	150 »	Κουρκουμέλης καὶ Ἐαχιέ-
48			λης

